

SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ ASPEKTY EDUKACE NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

Jana Světlíková

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana SVĚTLÍKOVÁ**
Osobní číslo: **H108289**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Sociálně pedagogické aspekty edukace na základní škole**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odporného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009), případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Dbáno bude zejména na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- charakteristiku sociální pedagogiky, uplatnění ve školách,
- výchovu a vzdělávání jako součást procesu socializace,
- sociálně-pedagogické aspekty edukace,
- problémy a obtíže spojené se školní výchovou a vzděláváním.

Součástí práce bude sociologický výzkum orientovaný na žáky 9. tříd a zaměřený na úroveň socializace.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Havlík R., Koťa J.: **Sociologie výchovy a školy, Portál, Praha, 2002.**

Gresmanová H., Holoušková D., Urbanovská E.: **Obecná pedagogika, Hanex, Olomouc, 2002.**

Jůva V., et al.: **Základy pedagogiky, Paido, Brno, 2001.**

Kolář M.: **Bolest šikanování, Portál, Praha, 2001.**

Kraus B.: **Sociální aspekty výchovy, Gaudeamus, Hradec Králove, 1999.**

Kraus B., Poláčková V. a kol.: **Člověk–prostředí–výchova, Paido, Brno, 2001.**

Řezáč J.: **Sociální psychologie, paido, Brno, 1998.**

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. František Sýkora

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Sociálně pedagogické aspekty edukace na základní škole zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 9.4.2013

Jana Světlíková

ABSTRAKT

Ve své bakalářské práci se zabývám problematikou sociálně pedagogických hledisek výchovy žáků na základní škole. Práce je zaměřena na různé oblasti, které souvisí s výchovným procesem a také jevy, které ovlivňují úspěšnost socializace dítěte. Jedná se o problémy, související s rodinným zázemím, prostředím, pedagogickým působením a dalšími vlivy, které působí na sociální stránku výchovy jedince.

Klíčová slova

Sociální, edukace, škola, rodina, prostředí, výchova, média, socializace, vzdělávání, tvořivost, sebevýchova, učitel, volný čas, výchovný proces, vrstevníci.

ABSTRACT

In my bachelor thesis I focus on the socio-educational aspects of education of elementary school students. The work is focused on various areas related to the educational process and phenomena that affect the success of a child's socialization. These are problems related to family background, environment, teaching activities and other influences acting on the social aspects of an individual's education.

Keywords

Social, education, school, family, environment, education, media, socialization, education, creativity, self - education, teacher, leisure, educational process, peers.

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu Mgr. Františku Sýkorovi za vedení práce a jeho připomínky a rady, které mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Jana Světlíková

OBSAH

ÚVOD.....	8
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 CHARAKTERISTIKA SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY	11
1.1 POJETÍ A ÚKOLY SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY V SOUČASNOSTI	12
1.2 UPLATNĚNÍ SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY NA ŠKOLÁCH.....	14
2 VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ JAKO SOUČÁST PROCESU SOCIALIZACE.....	16
2.1 PROSTŘEDÍ A VÝCHOVA	18
2.2 RODINA JAKO VÝCHOVNÝ A SOCIALIZAČNÍ ČINITEL	20
2.3 VÝCHOVNÁ SPOLUPRÁCE ŠKOLY S RODIČI.....	24
2.4 PROSTŘEDÍ VRSTEVNICKÝCH SKUPIN.....	25
2.5 MASMÉDIA	26
2.6 VOLNOČASOVÉ AKTIVITY	28
3 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ ASPEKTY VÝCHOVY	33
3.1 FAKTORY ROZVOJE JEDINCE.....	34
3.2 VÝCHOVA A SEBEVÝCHOVA	36
3.3 VÝCHOVNÝ PROCES A JEHO ETAPY	39
3.4 OSOBNOST UČITELE.....	42
3.5 OSOBNOST VYCHOVÁVANÉHO JEDINCE	44
4 PROBLÉMY A OBTÍŽE SPOJENÉ SE ŠKOLNÍ VÝCHOVOU	47
4.1 PATOLOGICKÉ JEVIŠTĚ	47
4.2 PODMÍNKY TVOŘIVOSTI, BARIÉRY A PŘEKÁŽKY	49
4.3 KVALITA VÝUKY	50
4.4 ŠKOLA A ŠKOLNÍ KLIMA.....	53
II PRAKTICKÁ ČÁST	55
5 PRŮZKUM - PRAKTICKÁ ČÁST	56
5.1 CÍL	56
5.2 CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ	56
5.3 STANOVENÍ HYPOTÉZ	57
5.4 VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	58
ZÁVĚR.....	67
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	69

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá problematikou sociálně pedagogických aspektů edukace na základní škole. Již ze samotného zadání práce je jasné, že se jedná o velmi širokou oblast problémů. Co si představit pod pojmem sociálně pedagogické aspekty edukace? Jsou to různá pojetí, stanoviska, hlediska výchovného procesu v součinnosti se sociální stránkou výchovy dítěte, vlivu prostředí a okolí. Dále také jevy, které ovlivňují úspěšnost výchovy propojením školy a rodiny. Cílem práce je tedy popsat problémy, které spojují sociální stránku výchovy dítěte, jeho rodinné zázemí, vliv prostředí, vrstevníků, masmédií a zejména pedagogické působení, na jeho rozvoj.

Rodina a škola jsou základní instituce, které mají největší vliv na rozvoj a výchovu osobnosti jedince. Je důležité, aby tyto subjekty mezi sebou navzájem spolupracovaly, a aby tato spolupráce byla efektivní. Hlavní odpovědnost za výchovu svých dětí má rodina, neboť se podílí na utváření vztahu dítěte k lidem a ke společnosti vůbec. Příklad rodičů a dalších členů rodiny pomáhá dotvářet v určitých obdobích života dítěte rysy jeho osobnosti. Na vytváření osobnosti se velkou měrou podílí také vliv prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, vrstevníci a další jedinci, se kterými přichází dítě do kontaktu.

Škola, jako výchovná instituce představuje vedle rodiny nejvýznamnější část sociálního prostředí, protože rozšiřuje sociální život dítěte o společenskou dimenzi. Dochází zde k sociálnímu rozvoji osobnosti prostřednictvím učení. Škola by měla napomáhat také k rozvoji sociální inteligence, k nezávislosti myšlení a jednání, k rozvíjení empatie, tolerance a vést děti ke kooperaci s jinými lidmi.

Cílem práce je poukázat na jevy, které ovlivňují výchovu a vzdělávání dětí, protože některé oblasti výchovy a vzdělávání mohou být na jedné straně přínosem, a na straně druhé mohou napáchat i nenapravitelné škody.

Vzhledem k mému věku nemám zatím potřebné praktické znalosti a životní zkušenosti, protože jsem teprve nedávno sama opustila školní lavice. Některé poznatky, uváděné v práci, vychází z mých vlastních zkušeností nebo zkušeností mých spolužáků, kamarádů a učitelů, se kterými jsem na toto téma hovořila. Během zpracování práce jsem se zaměřila hlavně na studium a analýzu odborné literatury z oborů pedagogiky a psychologie.

Pro zpracování praktické části jsem provedla sociologické šetření za pomoci dotazníků, které zpracovali žáci 9. třídy základní školy v Brně.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Sociální pedagogika se zdá být na první pohled konstituovaná ze dvou věd. Sociologie, která zkoumá procesy sociálního jednání i společenských vztahů a pedagogiky, vědy o výchově, která se snaží záměrným působením soustavně formovat osobnost člověka. Protože výchovou se nezabývá jen škola, jako organizovaná instituce, ani jen rodina, jako primární socializační činitel, i když jsou oba činitelé jistě nejdůležitějšími, ale do procesu vstupují další elementy, jako sociální prostředí, etnický či sociálně vymezená komunita, masové komunikační prostředky nebo pedagogické i socializační procesy v různorodých volnočasových aktivitách. Vystupují zde ale i elementy jako sebevýchova a sebevzdělávání konkrétního jednotlivce či osobnost sociálního pedagoga.

*"Sociální pedagogika překračuje dimenze omezené školou a projevuje se v celistvosti školní a mimoškolní výchovy, v kooperaci rozpornosti školních a širších sociálních vlivů na jedince, v pozici jedince uvnitř sociálních skupin."*¹ To přináší celý komplex otázek a potřebu co nejpřesnějšího vymezení předmětu sociální pedagogiky.

Nabízí se otázka, zda má sociální pedagogika své místo ve vědním systému a zda je vůbec žádoucí, aby se rozvíjela dál. Není pochyb, že vzhledem k současnému složitému společenskému vývoji, rozvoj této vědy své opodstatnění má. Do problematiky výchovy vstupují dnes noví činitelé, jako jsou medializace, nárůst technizace, změny forem soužití, ohrožení rozvoje osobnosti různými patologickými závislostmi atd. Úkolem sociální pedagogiky je nejen reagovat na tyto situace a problémy, které zasahují do života dětí a dospívajících, ale také hledat možná řešení. Sociální pedagogiku je třeba vnímat nejen jako výchovu a vzdělávání mimo vyučování, ale i jako formu sociální pomoci a péče.

¹ Hradečná, Marie, aj. Vybrané problémy sociální pedagogiky. Praha: Karolinum, 1998, str.7.

1.1 Pojetí a úkoly sociální pedagogiky v současnosti

Sociální pedagogika v našich podmínkách si okruh svého působení teprve vytyčuje a prohlubuje. Podíl na jejím vymezení mají jednak výzkumná šetření, ale také absolventi studií sociální pedagogiky a jejich uplatnění v nejrůznějších profesích, které se orientují na sociálně znevýhodněné skupiny a jednotlivce.

Vývoj sociální pedagogiky byl ovlivňován různými myšlenkovými proudy, ale v zájmu jejího zkoumání byli především děti a mladí lidé, nacházející se v složitých životních podmínkách. Rozvoj sociální pedagogiky začíná na přelomu 19. a 20. století, kdy se její pozornost obrací na otázky výchovného prostředí. Vliv na společenskou podmíněnost procesů výchovy mají názory J. J. Pestalozziho a R. Owena.

Německá sociální pedagogika, zejména v pojetí K. Mollenhauera a H. Marburgerové, poukazuje na to, že společenský vývoj přináší různé problémy, které zasahují do života dětí a dospívajících, kterým je třeba pomoci. Sociální pedagogika v Polsku je představovaná průkopníky sociální pedagogiky H. Radlinskou, R. Wroczyńským a dalšími, klade důraz na poznání sociálního prostředí, ve kterém se děti a mladí lidé a současně i dospělí pohybují a hledá souvislosti mezi plánovitou výchovnou činností a vlivy prostředí. Za zakladatele teoretického směru bývá považován především Paul Natorp, který hledal východiska především pod vlivem filozofie I. Kanta, H. Spencera, ale také J. H. Pestalozziho. Ve svém díle zdůrazňuje společenskou podstatu výchovy.

I v našich podmínkách vznikala sociální pedagogika, na Slovensku to byl například M. Zelina a psychologický aspekt sociální pedagogiky, dále pak O. Baláž a jeho sociální aspekt výchovy a vzdělávání.

K dalším výrazným osobnostem sociální pedagogiky patří P. Ondřejkovič, který označil sociální pedagogiku jako odpověď na moderní problémy společnosti a Z. Bakošová, která vymezuje sociální pedagogiku jako životní pomoc. Jejím cílem je v systému komplexní péče poskytnout pomoc dětem, mládeži a dospělým v různých typech prostředí, hledáním optimálních forem pomoci a kompenzováním nedostatků. Cílem je

přeměna lidí a společností prostřednictvím výchovy. Jde o proces výchovné péče a ochrany směřující k integraci a stabilizaci osobnosti.²

V našich podmínkách je sociální pedagogika spojena se jmény B. Krause, který označil sociální pedagogiku jako vědu o sociálních aspektech výchovy a M. Přádky, který vnímá sociální pedagogiku jako vědu zkoumající vztah výchovy a sociálního prostředí na jedince a společnost. Zahrnuje tedy dvě dimenze - sociální a pedagogickou.

Dimenze sociální je dána situací ve společnosti, rozvojem komunikačních technologií, problémy generačními, etnickými, ekologickými. Týká se tedy měnícího se prostředí, ve kterém výchovný proces probíhá. Sociální pedagogika se zaměřuje nejen na tyto proměny, ale i na situace, kdy by mohl být ohrožen optimální rozvoj osobnosti.

Prosazovat pedagogickými prostředky společenské nároky, požadavky a žádoucí cíle, v tom spočívá úkol pedagogické dimenze.

Konkrétní úkoly sociální pedagogiky:³

- ujasnit, sjednotit terminologii,
- vymezit předmět zkoumání,
- snažit se pochopit problémy společnosti (etnické, generační, multikulturní aj.),
- správnou zájmovou orientací utvářet zdravý životní způsob,
- vypracovat metody a formy sociálně výchovné činnosti,
- zpracovat profesní model sociálního pedagoga,
- snažit se o uplatnění poznatků v praxi.

² Bakošová, Z. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Stimul, 2005, str. 54.

³ Kraus, Blahoslav, Poláčková, Věra, aj. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 15.

Sociální pedagogika si již našla své postavení mezi ostatními vědními disciplínami. Zaměřuje se nejen na problémy patologického charakteru okrajových skupin, části populace ohrožené ve svém vývoji, ale hlavně na celou populaci, ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti a na utváření optimálního způsobu života ve společnosti. Hlavní důraz je kladen na výchovnou pomoc ohroženým skupinám dětí a mládeže a na výchovně vzdělávací práci s marginálními skupinami.

1.2 Uplatnění sociální pedagogiky na školách

Problémy, které by měla sociální pedagogika řešit a kde by mohla nalézt své uplatnění se nachází v těchto rovinách:⁴

1. Výchovná činnosti spojená s ovlivňováním volného času.
2. Činnosti reedukační, penitenciární a postpenitenciární péče.
3. Poradenská činnost.
4. Organizování různých akcí (kurzů, táborů apod.).
5. Tvorba projektů, programů.
6. Osvěta veřejnosti, vzdělávání výchovných a sociálních pracovníků.
7. Vědecko - výzkumná činnost.

Situace ve společnosti vytváří tlak na pedagogiku a pedagogové jsou stále více nuceni pracovat se svěřenci, z nichž část je zasažena sociálními patologiemi, jako je dětská kriminalita, agresivita, chudoba, nezaměstnanost rodičů. Pod vlivem stresujícího a náročného prostředí se mohou objevit velké sociální konflikty, na každého jedince působí velké množství informací a vjemů. Tyto problémy narušují výchovný i výukový

⁴ Kraus, Blahoslav, Poláčková, Věra, aj. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str.15.

proces. Část pedagogů již pochopila, že právě oblast sociální pedagogiky je významná pro prevenci těchto patologických jevů. Zlepšovat společenské a kulturní rozdíly mezi lidmi je úkolem pedagogiky volného času a multikulturní výchovy, které obě spolupracují s oblastí sociální práce. Jejich úkolem je pomoci dětem z problematických rodin, z nichž někteří jsou v péči sociálních pracovníků, kurátorů, streetworkerů apod.

Pole působnosti sociálního pedagoga je velmi široké, jeho práce je blízká činnosti učitele, psychologa, psychoterapeuta.

Tomu také odpovídají požadavky, které jsou na práci sociálního pedagoga kladeny. Jsou to nejen vědomosti širšího společensko-vědního základu, ale také pružnost, empatie a schopnost kreativně pracovat s dětmi a mládeží v různých pedagogických a sociálních situacích.

Sociální pedagogika se dnes také zabývá nejen situací ve společnosti, sociálními tématy a patologií, ale také pojmy, které jsou spjaty s prostředím, jako je klima třídy, atmosféra školy, protože právě tvořivá atmosféra může mít větší vliv na výchovu a vzdělávání než spousta informací, které nás v dnešní době zahlcují.

2 VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ JAKO SOUČÁST PROCESU SOCIALIZACE

Přeměna jedince, kdy se z novorozeněte postupně stává člověk, jako kulturní bytost, která je schopná fungovat ve složitém systému společnosti, se nazývá socializace. Je to proces celoživotní, nikdy nekončící. Je to hra rolí, kdy v průběhu života dochází ke spoustě změn rolí (dítě, žák, student, partner, rodič, profesní role atd.). Socializace probíhá v rodině, ve škole, působením prostředí, masmédií, vrstevníků. Uskutečňuje se tedy v mezilidských a společenských vztazích, působením osob, skupin, institucí atd.

Může mít podobu záměrného působení tj. výchovy, jako cílevědomého postupu osvojování dovedností, znalostí, návyků, ale také živelného, nezáměrného působení (knihy, reklamy, filmy, identifikace s dospělými). Jedinec je subjektem i objektem socializačních vlivů a sám si může vybírat mezi vlivy, které na něho působí. Společnost působí na jedince pomocí různých činitelů. Mohou to být nejrůznější osoby, s nimiž vstupuje jedinec do různých vztahů. Především jde o rodinu, školu, zájmovou nebo vrstevnickou skupinu a také sdělovací prostředky.

Nejdůležitějším činitelem socializace je rodina, protože dává dítěti první a velmi silné zkušenosti do života. Učí ho, jak se chovat k druhým lidem, předává mu hodnoty, názory a postoje. Citové zázemí rodiny je pro správný vývoj dítěte nezastupitelné.

Do okruhu sociální výchovy patří:

- cíle výchovy,
- podmínky výchovy,
- výsledky výchovy.

Tento proces je cyklický, sledujeme, zda se cíle výchovy odrážejí ve výsledcích výchovy a podle těchto výsledků pak můžeme upravovat a vytyčovat cíle nové.

Tyto by měly zpětně odrážet potřeby společnosti a její "orientaci na altruistické jednání, filantropické cítění a vzájemnou pomoc."⁵

Podmínky sociální výchovy jsou biologické, psychologické a sociální. Vymezují dosahování cílů a pozitivně i negativně ovlivňují možnosti používaných prostředků.

*"Sociální pedagogiku zajímají především podmínky výchovy, které nejen přispívají k dosahování cílů výchovy (nebo se stávají překážkou dosahování těchto cílů - pak sociální pedagogiku zajímá proč?), ale za určitých podmínek se stávají i aktivními momenty výchovného procesu (v rámci respektování možností přetváření podmínky výchovy v prostředky výchovy nebo naopak)."*⁶

Sociální výchova má pět primárních funkcí:

1. Funkci komunikačně kooperativní, která ovlivňuje schopnost komunikace a potřebu spolupráce, jež ovlivňuje kvalitu mezilidských vztahů.
2. Funkci kultivační, umožňující přijímání a zpracování informací pro jejich další využití v praktickém životě.
3. Funkci kulturně transformační, která zprostředkovává přenesení konkrétní kultury na další generace.
4. Funkci kvalifikační, prostřednictvím které předáváme praktické poznatky pro konkrétní pracovní činnost, tedy společenské uplatnění jednotlivce.
5. Funkci socializační, která prohlubuje a posunuje socializační proces.

Vzdělávání

Vzdělávání je proces, při kterém jedinec získává a rozvíjí své vědomosti, schopnosti a praktické dovednosti. Je to proces všestranné humanizace a kultivace člověka, který spojuje všechny složky. Není to pouze hromadění vědomostí, protože příprava člověka

⁵ Kraus, Blahoslav, Poláčková, Věra, aj. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 25.

⁶ Kolář, Zdeněk, aj. Sociální pedagogika. Praha: skripta Filozofické fakulty UK, 2010, str. 9.

na jeho lidské úkoly spočívá především v poznání, v tvorbě nových hodnot, v kulturním a společensky uznávaném užívání těchto hodnot.

Domnívám se, že si většina mladých lidí vzdělávání, jehož forma se aplikuje na našich školách, tak nepředstavuje. Na jedné straně je hlásán ideál všestrannosti a na druhé straně je cílem vzdělávání předat co největší množství poznatků, protože to tak ukládají osnovy. Málo se dbá na to, aby obsah vzdělávání působil pozitivně na duševní činnosti jedince, na jeho paměť, logické uvažování a fantazii tak, aby byl schopen osvojovat si a aplikovat poznatky. Vzdělávání mladí spíše chápou jako chození na místo, kterému se říká škola, kde je nutí se něco naučit a to stále pod hrozbou, že se stane něco zlého, když to neudělají.

2.1 Prostředí a výchova

Prostředí můžeme charakterizovat mnoha typy rozdělení, ať již podle druhu uskutečňované činnosti, podle velikosti či povahy prostoru, podle podílu člověka na podobě daného prostředí nebo z pohledu četosti, kvality a rozmanitosti působících podnětů. Vedle přírodních a kulturních vlivů prostředí nás však především zajímají vlivy společenské. Dominantní roli při utváření charakteru společenského systému mají dva typy prostředí - *přirozená prostředí* (rodina, vrstevnické skupiny a lokální prostor) a *výchovná zařízení* (zejména tedy škola, respektive učitelé a vychovatelé). Zásadní otázkou je role prostředí a míra jejího působení na *výchovný proces*.

Obecně rozeznáváme dvě primární role výchovného procesu - *situační a výchovnou*. *Situační roli* lze chápat jako výchovný zásah, který se odehrává v konkrétním prostředí a je tak jakousi vztahovou, prostorovou či věcnou kulisou, jež působí pozitivně, neutrálně či negativně na výchovné úsilí. *Výchovnou roli* můžeme charakterizovat jako vliv konkrétních prostředí na formování a rozvoj osobnosti. Podmínky prostředí mohou výrazně pozitivně i negativně ovlivňovat chování, jednání a konečně i sociální výkonnost jedince.

Člověk dokáže díky své aktivitě prostředí měnit a současně určovat rozsah a směr těchto změn. Podle B. Krause⁷, kritérií pro jednotlivé typologie prostředí existuje celá řada. K nezákladnějšímu patří velikost prostoru a pak hovoříme o *makroprostředí*, tedy o prostoru, který tvoří podmínky existence společnosti jako celku. Dále je to *regionální prostředí* - prostor pro život širší sociální skupiny. *Lokální prostředí* je obec, městská čtvrť, místo, které je většinou spojeno s bydlištěm. *Mikroprostředí* je konkrétní prostor, ve kterém jedinec žije.

Podle činností, které v daném prostoru probíhají je prostředí členěno na *pracovní* (školní třída, kancelář, dílna), *obytné a rekreační* (park, hřiště, klubovna).

Podle obsahu prvků, kterými je prostředí tvořeno, rozlišujeme *přírodní, společenské a kulturní prostředí*. *Přírodní* tvoří fauna a flora, geologické, hydrologické, geografické a kosmické faktory. *Společenské* prostředí je dáno uspořádáním společenského systému a ekonomickými, politickými a správními vazbami uvnitř společnosti. *Sociální* prostředí je dáno hustotou a rozmístěním obyvatel, věkovou, etnickou, vzdělanostní strukturou. *Kulturní* prostředí je spjato s prostředím společenským, Jedná se především o výtvary umělecké, pravidla chování, vědecké poznání, morální a právní normy atd.

Z povahy teritoria rozlišujeme také *prostředí venkovské, městské a velkoměstské*.

Pro sociální pedagogiku je nejdůležitější členění z pohledu *podnětů*. Zda je prostředí podnětově přesycené nebo naopak chudé, jednostranné, mnohostranné, zdravé, závadné atd. Problémem se stává prostředí závadové, deviační. V takovém prostředí dochází k nežádoucímu rozvoji osobnosti a správný vývoj dítěte může být i ohrožen.

Rodinné prostředí je základním, primárním prostředím člověka. Každý člověk po celý život touží po nějakém svém trvalém obydlí, které by si uspořádal podle svých představ. Vývoj dítěte výrazně ovlivňuje prostředí ve kterém žije a vyrůstá.

⁷ Kraus, Blahoslav, Polášková, Věra, aj. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 100.

Schaefferová uvádí: "*Chatrč nebo palác - na tom příliš nezáleží, základní potřebou je existence přístřeší, do kterého se můžeme uchýlit a ukryt se před vřavou okolního světa, kde jsme do určité míry v bezpečí a vítáni, existence místa, odkud je možné odcházet a kam je možné se vracet.*"⁸

2.2 Rodina jako výchovný a socializační činitel

Rodina je zatím nejlepší formou soužití muže a ženy za účelem rozmnožování a výchovy potomků. Existují různá vymezení, která se týkají pojmu rodina. Rodinu chápeme jako skupinu lidí, kterou spojují jednak svazky pokrevní a dále úzké citové vazby. Rodinu můžeme rozlišovat v závislosti na velikosti. Jedná se o rodinu malou, kterou tvoří otec, matka, děti nebo velkou, která zahrnuje více generací (otec, matka, děti, prarodiče). Součástí rodiny jsou i další příbuzní, tety, sestřenice, bratřenci atd., kteří mohou všichni být zdrojem zkušeností a nových informací. Naše existence začíná v rodině. Většinu svého života trávíme v rodině, a proto nás nejvýrazněji poznamenává právě rodinné prostředí. Zde dítě začíná objevovat svět, učí se dovednostem a správným návykům. A úkolem rodičů je formovat povahové vlastnosti dítěte a předávat mu svoji kulturní úroveň. Pokud dítě vyrůstá v prostředí, které je láskyplné a podnětné, má dobré předpoklady pro svůj život. Rodinné prostředí je území, ve kterém za pomoci materiálních, kulturních a psychologických podmínek vytvářejí jednotliví členové rodiny prostor pro vývoj a výchovu jedince.

⁸ Schaefferová, Edith, Co je rodina. Porta libri, 1995, str.26.

V literatuře se uvádí různý počet funkcí rodiny, ale v současných podmínkách plní rodina tyto základní funkce:⁹

- biologicko - reprodukční,
- ekonomicko - zabezpečovací,
- emocionální,
- výchovnou.

Biologicko - reprodukční funkce má význam nejen pro jedince, kteří tvoří rodinu, ale také pro společnost jako celek. Proto také stát zasahuje do oblasti péče o rodinu řadou různých sociálních opatření. Tato funkce řeší sexuální život partnerů, rozhodování o počtu dětí, tělesnou aktivitu, zdraví atd.

Ekonomicko - zabezpečovací funkce spočívá v podílu členů rodiny na společenském výrobním procesu, zabezpečování hmotných podmínek a potřeb členů rodiny s ohledem na jejich životní jistoty.

Emocionální funkce vytváří citové vazby mezi jednotlivými členy rodiny. Rodina může uspokojovat potřeby bezpečí, sounáležitosti a citové odezvy pouze tehdy, pokud všichni členové rodiny k sobě přistupují se vzájemnou důvěrou, odpovědností a snaží se o spolupráci. Úkolem rodiny je také vytváření vhodných charakterových a emocionálních vlastností dětí.

Výchovná funkce se týká přípravy dětí na vstup do praktického života. Je to záměrné, cílevědomé a dlouhodobé působení rodiny na své členy.

Rodina je první sociální skupinou, ve které si dítě osvojuje návyky, způsoby chování, modely k napodobování a přijímá spoustu nejrůznějších informací. Bez fungující rodiny se jedinec velmi špatně přizpůsobuje okolnímu světu a má problém zapojit se do společnosti.

V posledních letech dochází ve společnosti ke změnám v jejím rozvrstvení a s tím souvisí otázky postavení ve společnosti, majetek, osobní úspěch a uplatnění.

⁹ Grecmanová, Helena. aj. Obecná pedagogika II. Olomouc: Hanex, 2003, str.11.

Charakteristika rodiny v současnosti:

- vzrůstá počet partnerů, kteří žijí společně bez uzavření manželství,
- mladí lidé odkládají rození potomků na pozdější dobu,
- asi 40% manželství končí rozvodem,
- mění se struktura rodiny, klesá počet dětí v rodině a vzrůstá počet bezdětných párů,
- mění se celková struktura rodiny, počet osob, které žijí sami tzv. singl narůstá a omezuje se vícegenerační soužití,
- zkracuje se čas trávený s dětmi, neboť nároky na čas rodičů v pracovním procesu se stále zvyšují,
- s růstem vzdělanosti a vyšší kvalifikací žen narůstá počet dvoukariérových manželství,
- s tím souvisí nedostatek volného času tráveného s dětmi,
- prodlužuje se doba, po kterou žijí mladí lidé společně s rodiči.

Česká rodina v současnosti je ve většině případů rodinou zaměstnané ženy. Málo rodin by vystačilo s jedním platem, a tak je žena u nás přetížena souběžnými požadavky práce a domácnosti. V minulých letech došlo také ke změně sociálních rolí rodičů. Demokratizace uvnitř rodiny umožnila ztrátu mocenského postavení muže a některá práva a povinnosti získala žena. Pracovní povinnosti otce způsobují, že tráví méně času v rodině a dochází k posílení vlivu ženy v domácnosti. Dítě pak tráví více času s matkou, která do svých rukou soustřeďuje stále více rozhodnutí, dítě hlídá, odměňuje, trestá. Neznamená to ovšem, že by otec ztrácel na své autoritě, protože přítomnost obou rodičovských rolí je pro dítě nenahraditelná.

Výchova v rodině

Rodina je prvním místem, kde se dítě setkává s výchovným působením. Rodiče mají právo a povinnost vychovávat své děti, ale musí akceptovat osobnost dítěte. Dítě musí cítit, že ho rodiče milují, a to i tehdy, když ho trestají. Povinností rodičů při výchově a péči o děti je klást přiměřené požadavky a kontrolovat jejich plnění. Pro rodiče mnohdy není snadné nalézt v období dospívání k dítěti ten správný vztah, protože čím je

dítě starší, tím je jeho poslušnost vůči nim komplikovanější. Rodič může vystupovat jako autorita nebo v roli kamaráda. Obě tyto možnosti nejsou vhodné.

Autoritativní výchova

Přísný přístup rodičů k dítěti narušuje vzájemné citové vazby. Může vyvolávat pocity strachu, úzkosti, křivdy, poruchy sebehodnocení, agrese. Dítě autoritativních rodičů bývá buď ustrašené, neprůbojné, se sklonem k depresím nebo agresivní, revoltující. Tato výchova není správná. Je důležité dítě ukáznit, vyžadovat po něm respektování dohodnutých pravidel, ale dopřát mu také svobodný rozvoj.

Liberální výchova

Děti takto vychovávané mají sice hodně svobody, často mívají vysoké sebevědomí, avšak většinou mají problémy s plněním povinností. To může vést k ovládnutí rodičů dětmi. Rodičovství není kamarádství, protože je hodnotově na vyšší úrovni. Ani tento styl výchovy není vhodný.

Zdravá rodinná výchova

V rodinném prostředí, kde dochází k pochopení mezi rodiči a dětmi, ke správnému dialogu, problémy se řeší radou, doporučením, povzbuzením nebo i potrestáním, se dítě chová bezprostředně a rodiče mohou lépe pochopit jeho skutečné rysy a projevy. Záleží na taktu, trpělivosti a sebeovládání, se kterými budou rodiče k dítěti přistupovat. Dítě vyrůstající v takové rodině dospěje v samostatnou, aktivní a tvůrčí osobnost.

Žádné dítě není obrazem svých rodičů, každé dítě je osobností samo o sobě.

2.3 Výchovná spolupráce školy s rodiči

Základní škola je nejdůležitější článek v systému vzdělávání, protože zde dochází k významnému formování osobnosti jedince. Je to základní kámen vzdělání, na kterém člověk dále buduje svůj rozvoj, a tím i uplatnění ve společnosti. Proces přijímání výchovy a vzdělávání je pro žáky velmi důležitý. Škola je organizovanou, výchovnou, specializovanou institucí, s přesně vymezeným cílem, obsahem a prostředky. Aby byla výchova úspěšná, musí docházet ke spolupráci školy a rodiny. Rodiče by se neměli jednostranně zaměřovat pouze na doučování učební látky, kterou učitelé nezvládnou dětem vysvětlit, na trestání dětí za přestupky, kterých se ve škole dopustily. Rodina by měla vytvářet předpoklady pro školní úspěchy dítěte a kladně působit na jeho osobnost. Názor, že škola a ostatní výchovné instituce mají plně zabezpečit výchovu dítěte, je nesprávný. Vztah rodičů ke škole je různý:¹⁰

1. Rodiče se o práci dětí zajímají, dětem věnují dostatek času, učitelé se snaží pomáhat, jsou vstřícní ve spolupráci se školou.
2. Rodiče, kterým jde hlavně o prestiž rodiny. Velmi jim záleží na školních výsledcích svých dětí. Děti většinou přetěžují a trestají. Tento typ rodičů je třeba taktně usměrňovat.
3. Rodiče, kteří ponechávají vše v rukou učitele a na práci dětí ve škole jim příliš nezáleží. V případě problémů lze tyto rodiče získat pro spolupráci.
4. Rodiče, zcela lhostejní k výsledkům školní práce svých dětí. Někteří se vymlouvají na pracovní zaneprázdnění nebo svůj zájem pouze předstírají.
5. Rodiče, kteří jsou naprosto lhostejní ke svým dětem, nezajímá je jejich prospěch, chování. Nesnaží se zájem ani předstírat a spolupráce učitele a rodičů není žádná.

¹⁰ Mazánková, Libuše, Vavrečková, Marie, Teorie výchovy. IMS Brno:Bonny Press, 2003, str. 37.

Učitelé by měli být seznámeni s rodinným zázemím žáků. Výchova dětí v rodině se uskutečňuje v různých podmínkách, které je třeba pro dobrou spolupráci školy a rodiny respektovat. Například úroveň vzdělání rodičů, kulturní úroveň, ekonomické podmínky, společenské postavení atd. Aby byla spolupráce školy a rodiny co nejlepší, je vhodné seznámit rodiče s výchovnými cíly, úkoly a prostředky, upozornit je na specifické výchovné možnosti a poskytnout jim pomoc a podporu při výchově dětí. Tato spolupráce by měla být realizována např. na třídních schůzkách, při individuálním pohovoru učitele s rodiči, při návštěvě v rodině, na školních slavnostech nebo na dalších akcích, které škola organizuje. Tyto možnosti spolupráce se mohou jevit jako příliš nereálné, ale není škola, jako škola. Co na některé škole dělá problémy a spousta nápadů naráží na nezáměr a lhostejnost, na jiné škole je sledováno se zájmem.

2.4 Prostředí vrstevnických skupin

Vrstevnické skupiny se objevují a začínají fungovat většinou až v průběhu školní docházky. Jejich význam v posledních letech roste. Jsou to skupiny mládeže, které spojuje blízkost věková, názorová, spočívající v souhlasném jednání. Jsou to primární skupiny s bezprostředními kontakty a silným pocitem identifikace ke skupině. Rozlišujeme je podle velikosti, struktury, např. i z hlediska pohlaví. Podstatné jsou normy, cíle a hodnoty, kterými se členové skupiny řídí a které vyznávají. Podle tohoto hlediska existují skupiny, které mají pozitivní cíl a skupiny, jejichž cíle jsou asociální nebo antisociální (gangy, party, bandy).

Dalším znakem třídění je stupeň formálnosti a organizovanosti. Zábavné a rekreační skupiny vznikají spontánně a většinou mají neformální charakter. Uspokojují určité potřeby jedince, např. zábavu, relaxaci apod. Jejich činnost se uskutečňuje převážně ve volném čase. Vrstevnickou skupinou se stává, a to většinou na druhém stupni základní školy také třída, kde se děti srovnávají a identifikují se svými vzory. Třída se stává zdrojem určité jistoty a bezpečí a dobrá pozice v kolektivu může přispět k získání vlivu a oblíbenosti mezi spolužáky.

Vágnerová uvádí,¹¹ že "potřeba kontaktu s vrstevníky je považována za jednu z nejvýznamnějších potřeb školního věku,"

Podle Matějčka¹² se vrstevníci stávají od středního školního věku důležitější, aby v budoucnu mohli nahradit rodiče. Vrstevnická skupina se stává místem sdílení životních zkušeností. Děti se učí dovednostem sociální interakce, komunikaci, solidaritě, empatii, společnému řešení problémů, zvládání různých rolí. Pokud jsou děti ve středním školním roce izolovány od vrstevníků a současně i od matky, může to vést k patologickým změnám v jejich osobnosti a tyto se mohou projevit až v dospělosti. Názor vrstevníků bývá pro děti stejně významný jako hodnocení dospělých.

Děti v tomto věku jsou ovlivnitelné názory lidí, kteří pro ně mají nějaký význam např. učitel, rodiče, vrstevníci.

2.5 Masmédia

Masmédia, jiný pojem pro hromadné sdělovací prostředky. Prošly dlouhodobým vývojem a jsou rozděleny na dva základní druhy, a to masmédia **tištěná** (knihy, časopisy, noviny atd.) a **elektronická** (rozhlas, televize, video, počítače, internet).

Masmédia plní v životě člověka rozmanité funkce:¹³

- informativní - poskytuje různé druhy informací, a tím rozšiřuje obzor, zprostředkuje poznání, kultivuje osobnost,
- komunikativní - zprostředkovává různé názory, zkušenosti, přenáší sdělení, podněcuje fantazii, zajišťuje poznávání a přejímání hodnot,
- formativní - pomáhá při utváření názorů a postojů, vychovává,
- rekreativní - navozuje relaxační stavy, poskytuje zábavu, zprostředkovává kontakt se světem.

¹¹ Vágnerová, Marie, Vývojová psychologie I. Praha: Karolinum, 2005, str.292.

¹² Matějček, Zdeněk, Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 2007.

¹³ Kraus, Blahoslav, Poláčková, Věra aj. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001. str.64.

V dnešní době je vliv masmédií na společnost velmi diskutované téma, neboť jsou to prostředky, které ve velké míře ovlivňují dospělé, děti i veřejné mínění. Média působí na jednotlivce, skupiny lidí a na celou společnost a ti, kteří média vlastní, mohou jejich prostřednictvím ovlivňovat názory lidí. V posledních letech se společnost začíná zamýšlet nad tím, do jaké míry sledování masmédií, a to hlavně televize a Internetu ovlivňuje děti a mládež. Dnešní mladí tráví u sledování televize a počítače největší část svého volného času. Některé pořady mohou děti samozřejmě oslovit, mohou být zdrojem poučení, předat zajímavé informace a nové poznatky. Děti ovšem ve velké míře sledují i pořady, jejichž náplň není naprosto vhodná, filmy plné brutality a pokřivených hodnot. To pak může vést ke zkreslenému pohledu na svět i život, otupělosti k hodnotám a agresivitě. Je na rodičích, aby s dětmi komunikovali, vysvětlili jim rozdíl mezi realitou a fikcí. Tento úkol se netýká pouze rodičů, také škola by měla v rámci mediální výchovy žákům podávat informace o médiích, měla by žáky s touto problematikou důkladně seznámit.

Asi největším fenoménem dnešní doby je Internet a počítačové technologie. Většina lidí si už existenci bez Internetu neumí představit. Můžeme zde nalézt spoustu zajímavých informací pro zábavu i poučení, shlédnout online filmy, zpětně se podívat na filmy, které již televize vysílala, nakoupit spoustu věcí, hrát počítačové hry atd. Internet slouží jako zdroj informací, potřebných pro školní práce, lepší orientaci ve světě, pomocí ICQ, SKYPE nebo síti Facebook se můžeme spojit s přáteli na celém světě. Je to ale také obrovský zloděj času.

Děti se stávají také lehce zmanipulovatelné, mají přístup na webové stránky, neví s kým si dopisují přes Internet, zveřejňují o sobě spoustu informací a mohou se tak lehce stát obětí násilí nebo trestné činnosti.

"Média nejsou obrazem světa a ne vše, co se v nich objeví, musí odpovídat realitě."¹⁴

Žáci druhého stupně základních škol se budou od příštího školního roku v rámci mediální gramotnosti učit rozlišovat skutečnost od mediálního obrazu. Nová učebnice "Mediální výchovy" je má seznámit s riziky současného mediálního světa. Formou komiksového vyprávění o "náctiletých" spolužácích na jednotlivých příbězích budou

¹⁴ Deník Právo, 20.3.2013

čelit hrozbám s kyberšikanou, klamavou reklamou, špatným zacházením s osobními údaji. V posledním šetření projektu E-Bezpečí uvedlo 90% oslovených dětí ve věku 11 až 17 let, že má na některé ze sociálních sítí svůj účet, přestože zřízení účtu je podmíněno věkem 13 let. Exaktní čísla o tom, kolik dětí v ČR porušuje věkovou hranici pro registraci na sociálních sítích, nejsou. Na tyto aktivity by měli dohlížet rodiče. Ti ale ve většině případů nemají žádný přehled o tom, co děti na počítači dělají. Řešením je prevence, vysvětlování rizik. Také učitelé by měli zapracovat na zvyšování své mediální gramotnosti, aby mohli pozitivně působit nejen na své žáky, ale zprostředkovaně také na jejich rodiče.

Děti, které hrají hry na počítači sice mohou vybit svou energii a uklidnit se, ale otázkou je, zda není lepší, aby dítě svou agresivitu vybito venku, při různých hrách s kamarády. Je opět na rodičích a škole, aby působili na osobnost dítěte a seznámili ho s klady a zápory médií. Řešením je vést dítě od malička k nějakému sportu, hře na hudební nástroj, četbě apod. V dnešní době je to složité, protože kdo nesurfuje po síti není IN a pro ostatní vrstevníky se může stát outsiderem. Nastupující generace to bude mít v tomto ohledu s výchovou dětí docela složité, protože dnešní mládež je mládeží počítačovou a moderní elektronika naplňuje jejich životy.

2.6 Volnočasové aktivity

"Volný čas chápeme jako časový prostor, v němž jedinec relativně svobodně uplatňuje své potřeby, zájmy a sklony nebo se rekreuje."¹⁵

Je to čas trávený mimo vyučování, čas který děti tráví podle svých vlastních zálib a zájmů. Do volného času můžeme zahrnout individuální vzdělávání v cizích jazycích, hru na hudební nástroj, činnost ve sportovních kroužcích. Z pedagogického hlediska by

¹⁵ Grecmanová, Helena, aj., Obecná pedagogika II. Olomouc: Hanex, 2003, str.172.

nemělo být lhostejné, jakým způsobem žák tráví svůj volný čas. Za optimální se považuje kombinace činností, které naplňují tři funkce volného času:

1. Odpočinek - relaxace duševní a fyzická.
2. Zábava - uspokojení potřeb.
3. Vlastní rozvoj - rozum, vůle, cit.

Existuje velké množství organizací, které vznikly právě k vytváření nabídky činností dětí a mládeže a jejich úkolem je přispívat k naplnění těchto funkcí volného času:

- a) rekreace - zotavení a uvolnění,
- b) kompenzace - odstraňování zklamání a frustrací,
- c) edukace - výchova a další vzdělávání,
- d) komunikace - kontakty, spoluúčast,
- e) enkulturace - kulturní rozvoj sebe sama, kreativita v umění, sportu,
- f) integrace - vrůstání do společenských organismů.

Dnešní generace dětí vyrůstá v jiném prostředí než generace minulé. Životní styl a hodnoty vedou ke konzumnímu způsobu života a v hodně rodinách převládá názor, že dostatek hmotných statků zajistí štěstí a spokojenost. Mladí lidé sami v dnešní době těžko rozpoznávají, které hodnoty jsou správné. Kvalitní náplň volného času se ve velké míře podílí na vytváření správných hodnot jedince, kdy dobrý prožitek může přinést pocit štěstí a spokojenosti. V zájmu celé společnosti je, aby činnosti ve volném čase dětí a mládeže organizovali kvalifikovaní a zkušení pracovníci. Představy o trávení volného času starší generace se mnohdy velmi liší od představ mladých lidí, a je proto důležité, aby se dospělí aktivně podíleli na volném čase dětí a mládeže a zajímali se o jejich názory a připomínky.

Špatná organizace volného času má negativní vliv na rozvoj morálních vlastností. Velká část rodičů, vzhledem k pracovnímu nasazení a uspěchanému životnímu tempu nemá možnost kontroly nad trávením volného času svých dětí. Pokud dítě nenavštěvuje nějaké zájmové organizace, může přijít do styku s vrstevníky, kteří svůj volný čas tráví nežádoucím způsobem. Jedná se o tzv. skupinu "rizikové mládeže", což jsou většinou děti z dysfunkčních rodin, rodiče alkoholici, rodiče nedostatečně vzdělaní, dlouhodobě nezaměstnaní apod. Ve skupinách této mládeže se mohou vyskytovat sociálně patologické jevy, jako jsou drogová závislost, kouření, alkoholismus, násilné chování, záškoláctví, šikanování, vandalismus, patologické hráčství a další.

Správný výběr trávení volného času dítěte je současně vhodná prevence těmto nežádoucím vlivům. V každém městě i na venkově existují organizace nebo zařízení, které nabízí různé programy činností tak, aby si jedinec vybral to, co ho baví, zajímá nebo co mu vyhovuje. Přibývají také sportovní areály a hřiště, které poskytují dětem a mládeži možnosti, jak trávit svůj volný čas jinak, než sezením u televize a počítače.

Nedostatkem je, že je stále malé povědomí o tom, jak trávit svůj volný čas právě mezi těmi, kterých se to nejvíce dotýká. Množství nabízených služeb se rozrůstá, ale je třeba, aby se tyto informace dostaly mezi co největší množství lidí, a to jak dětí, tak i jejich rodičů. Nápomocny by mohly být jak školy, tak i samotné organizace a zařízení, které tyto aktivity nabízí. Pro realizaci zájmových činností dětí a mládeže mimo vyučování slouží i rozvětvený systém školských zařízení.

Zahrnuje zejména tyto instituce:

- školní družiny a školní kluby pro žáky základních škol,
- základní umělecké školy, poskytující vzdělání v hudebních, výtvarných, tanečních nebo dramatických oborech,
- jazykové školy, státní i soukromé,
- střediska pro volný čas dětí a mládeže, které nabízí nejrůznější kroužky, kurzy a další aktivity.

Jak uvádí Kraus (2001)¹⁶, pokud chápeme socializaci jako proces, ve kterém dochází k utváření vlastního života, který se děje ve velké míře také ve volném čase, pak vzdělávání ve volném čase a pro volný čas nabývá na důležitosti. Je to vzdělávání pro sebe, pro svůj vlastní život, děje se na bázi dobrovolnosti a zahrnuje životní zkušenosti mimo rodinu a školu. Využívat kvalitně svůj volný čas, i to je třeba se naučit.

Jednou z možností by bylo zařadit vyučování volnočasové výuky ve škole. V těchto hodinách by se žák měl učit komunikovat, prakticky myslet, naslouchat druhému, vidět problémy a umět je analyzovat, flexibilně reagovat a být schopen života ve skupině. To vše by mělo probíhat v příznivé atmosféře, beze strachu, s chutí a v klidu.

Vztah mezi učitelem a žákem by měl být partnerský. Pokud máme čelit negativním stránkám trávení volného času, jako je nuda, osamělost, přitažlivost sekt, rostoucí konzumace drog u dětí, pak je vhodné orientovat se na animační koncepce vzdělávání, motivovat jedince, podporovat je, vybavovat je dovednostmi pro různé aktivity.

V posledních letech došlo k novému způsobu trávení volného času rodin, pro který se užívá termín konzumní způsob života. Rodiny tráví svůj volný čas návštěvami obchodních center, nákupy a sledováním programů, které obchodní řetězce pro návštěvníky připravují. Do pozadí ustupuje tvůrčí způsob života, ve kterém dochází k tvoření hodnot, radost z činnosti a uspokojení z dobře splněné povinnosti. Jako reakce na tyto negativní faktory se začíná hovořit o nutnosti ovlivňovat životní způsob lidí. Jednou z možností je výchova ke zdravému životnímu stylu. Ten se většinou chápe jako vštípení návyků tělesné a duševní hygieny.

¹⁶ Kraus, Blahoslav, Poláčková, Věra aj. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str.158-170.

Soustředuje se na tyto základní okruhy:

- a) životní rytmus - správný poměr mezi fyzickou a psychickou zátěží,
- b) pohybový režim - pravidelná tělesná činnost,
- c) duševní aktivita - další vzdělávání, kulturní zájmy,
- d) životospráva a racionální výživa,
- e) zvládání náročných životních situací.

V některých základních školách je zaveden předmět "Výchova ke zdraví", kde jsou děti seznamovány s těmito okruhy zdravého životního stylu. Volný čas bychom tedy neměli chápat pouze jako prostor pro odpočinek a zábavu, ale i jako prostor pro lidský rozvoj.

3 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ ASPEKTY VÝCHOVY

Celoživotní proces, v němž si jedinec osvojuje specificky lidské formy jednání a chování, jazyk, hodnoty, kulturu a začleňuje se do společnosti, nazýváme socializace. Uskutečňuje se především sociálním učením, zejména učením se sociálními rolím, ale i nátlakem. Toto učení se odehrává především v rodině, ve škole, ve skupině vrstevníků a přátel, prostřednictvím masmédií a práce. Výchova, jako řízená socializace sleduje výchovné cíle. Výchova se stává cílenou přípravou, a z jejích cílů se odvíjí posuzování její úspěšnosti. Sociální pedagogika vidí výchovu jako regulování, záměrné a cílené vstupování do celoživotního procesu zespolečňování jedince, které probíhá v konkrétním kulturně společenském systému. Tento kulturně společenský systém je vytvořen ze čtyř složek celého života společnosti (Kraus, 2001)¹⁷.

1. Složky hodnotově normativní, které jsou tvořeny sociálními hodnotami, ideologiemi, normami, přesvědčeními.
2. Složky mezilidsky vztahové, tvořené sociálními interakcemi, pracovními činnostmi a komunikacemi.
3. Složky resultativní, což jsou materiální, duchovní a organizační produkty.
4. Složky osobnostní, tvořené individuálními subjekty společensko-kulturního systému.

Výchova se podílí na utváření osobnosti, a tím i na spoluutváření společnosti. Výchova má dopad na ekonomiku společnosti, kulturu, úroveň mezilidských vztahů. Bohužel efektivnost výchovného procesu je v posledních letech odrazem stavu celé společnosti. V procesu výchovy je třeba v dnešní době čelit mnoha negativním vlivům medií, různým nástrahám v podobě technizace života, ať již v podobě počítačové techniky nebo jiných lákadel, jako jsou hrací automaty, devastace životního prostředí, komercializaci života a dalším patologickým jevům.

¹⁷ Kraus, Blahoslav, Poláčková, Věra aj. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001. str.41.

Vychovávaný vyrůstá v určitých sociokulturních poměrech, které jsou spojené hlavně s rodinou. Úroveň bydlení, sociální status, životní styl rodiny. Totéž platí i pro osobnost vychovatele. Další vlivy, které na vychovávaného působí bezprostředně, se vyskytují ve škole, bydlišti, kraji a nakonec v celé společnosti. Výchovné záměry vycházejí z toho, kam celá společnost směřuje a jakých cílů chce dosáhnout.

3.1 Faktory rozvoje jedince

Již od narození je každý jedinec ve svém vývoji ovlivňován třemi faktory:

- dědičností,
- prostředím,
- výchovou.

Dědičnost

Dědičnost je v lidské psychice považována za biologický faktor, to znamená, co si jedinec přináší na svět po svých rodičích. Dědičnost souvisí s otázkou genů.

Vrozenost má širší význam - jsou to zděděné vlohy, nepodmíněné reflexy a instinkty, dále to mohou být také různá poškození např. tělesné či smyslové defekty, epilepsie a další, které mohly být zapříčiněny vlivy, které působily na vyvíjející se plod v prenatálním období (infekce, poruchy výživy, záření a další). Míra vlivu dědičnosti na lidskou psychiku se přesně zjistit nedá, ale její vliv je nepopiratelný.

Prostředí

Na člověka se nelze dívat pouze jako na produkt výchovy nebo dědičností zatíženou individualitu. Vývoj člověka neprobíhá ve vzduchoprázdnu, člověk je ovlivňován významným činitelem a tím je životní prostředí, které ovlivňuje průběh a výsledek lidského vývoje. Prostředím není pouze příroda, ale je to hlavně prostředí sociální.

Odlíšné působení např. městského nebo venkovského prostředí, postavení rodičů, počet sourozenců, různé typy škol, spolužáci, četba, příroda, podnebí, všechny tyto vlivy, které přicházejí s různou intenzitou a kvalitou, mohou člověka ovlivňovat v jeho postojích, projevech chování, zájmové orientaci, představách i prožívání.

Pro optimální rozvoj člověka je vhodné zajistit příznivé působení prostředí, obzvláště v raném věku, kdy dítě napodobuje vše, co vidí kolem sebe.

Není žádoucí, aby vychovatelé odstraňovali z prostředí vzniklé překážky, jak to vyžadují některé pedagogické směry. Je otázkou, zda by to bylo vhodné pro vývoj jedince, protože vychovávat neznamená vytvářet skleníkové prostředí, ale učit lidi hodnotně žít, rozpoznávat správné a čelit nepravostem. Mezi rozvojem jedince a prostředím je úzký vzájemný vztah. *"Nejen prostředí dělá člověka, ale také člověk dělá prostředí."*¹⁸

Výchova

Úkolem výchovy je celková kultivace jedince tak, aby byl připraven pro plnění společenských úkolů a byl schopen zapojit se do společnosti. Výchovné působení je ovlivňováno podmínkami výchovy. Tyto podmínky dělíme na *vnitřní a vnější*:

- a) *vnitřní podmínky* vyplývají ze specifiky lidského organismu, jsou to např. dědičnost, zdravotní stav, schopnosti a dovednosti, temperament, charakterové vlastnosti, zájmové zaměření, hodnotová orientace,
- b) *vnější podmínky*, které tvoří přírodní a sociální prostředí, to je např. kultura společnosti, okolní příroda, kultura bydlení, rodinné poměry, mezilidské vztahy atd.

¹⁸ Tomášek, F., Pedagogika. Brno: Nibowaka, 1992, str.84.

3.2 Výchova a sebevýchova

Naše společnost vyžaduje člověka vzdělaného, rozvinutého a tvořivého, který je schopen další sebevýchovy a sebevzdělávání. Cílem veškeré výchovy je dosáhnout u vychovávaného jedince dovednost sebevýchovy a sebeřízení.

"Výchova je záměrné, cílevědomé působení, které se projevuje všestranným formováním osobnosti a má adaptační, anticipační a permanentní charakter."¹⁹

Záměrné a cílevědomé působení výchovy je součástí výchovného ideálu. Výchovná činnost musí mít vytyčený cíl, jinak by bylo naše výchovné působení chaotické.

Adaptační charakter výchovy znamená orientaci výchovného procesu na potřeby současnosti tak, aby se jedinec mohl ve společnosti uplatnit.

Anticipace souvisí s výchovou dítěte pro budoucnost. Je to předvídání vývoje lidského poznání a kvalit, které je třeba u člověka rozvinout tak, aby obstál dnes i v budoucnu, byl přínosem pro rozvoj lidské společnosti.

Permanentní působení znamená, že je člověk vystaven výchovnému působení stále, trvale a nepřetržitě.

Výchova je specificky lidská činnost, která směřuje vždy k určitému cíli, tj. rozvoji schopností, vlastností, chápání hodnotových principů. Ve výchovném působení se odráží vliv požadavků společnosti. Jedná se zejména o dodržování právních a morálních norem, otázky mezilidských vztahů, pravidel soužití atd. Výchova se dá efektivně uskutečňovat pouze pokud jsou vytvořeny příznivé podmínky:

- upřímnost a opravdovost na straně učitele,
- důvěra ve vychovávaného, jeho respektování,
- vcítění se do osobnosti vychovávaného.

¹⁹ Grecmanová, Helena aj. Obecná pedagogika I., Olomouc: Hanex, 2003, str. 50

Pokud dochází ke kontaktu vychovatele s vychovávaným a zdrojem informací je vychovatel, hovoříme o *výchově přímé*.

Pokud vychovatel odkazuje na jiné zdroje informací, jedná se o *výchovu nepřímou*. Výchova může působit pozitivně, ale i negativně, záleží na hodnotách, o které se opírá. Důležitá je i role vychovatele a druh aktivity ve výchovném procesu.

Nejčastěji se rozeznávají tři typy výchovy.²⁰

1. Výchova autoritativní, která vede k závislosti na vychovateli. Typické pro tento styl výchovy je používání rozkazů, trestů a potlačování iniciativy dětí.
2. Výchova liberální se vyznačuje slabým nebo žádným řízením. Vede k malé odpovědnosti, nerespektování norem, špatné organizaci práce ve skupině a malé efektivitě výsledků.
3. Výchova demokratická je charakterizována působením dobrých vzorů, porozuměním pro individuální potřeby dětí. Vede k samostatnosti, zodpovědnosti, k rozvoji iniciativy, ke kázni a respektu k ostatním.

Formování člověka vychází z potřeby jeho harmonického rozvoje, a to jak po stránce duševní, tak po stránce fyzické. Cílem výchovy je proto společenský ideál, který se mění v průběhu času, změnou společenského zřízení, státem, národem, kulturou a filozofií. Je třeba zaměřit přípravu člověka nejen na řešení úkolů současných, ale musíme vycházet z rozboru budoucích potřeb a hodnotových orientací člověka.

Sebevýchova

"Sebevýchova předpokládá dovednost samostatně hodnotit své chování a srovnávat je s jinými. Opírá se o schopnost sebeuvědomování, sebepoznání a sebekritiky."²¹

²⁰ Ouroda, Karel, Základy pedagogiky. IMS Brno: Bonny Press, 2003, str. 118.

²¹ Grecmanová, Helena, aj. Obecná pedagogika I. Olomouc: Hanex, 2003, str. 58.

Při sebevýchově se vychovávaný sám sobě stává vychovatelem a reguluje svůj sebevýchovný proces. Vztah mezi výchovou a sebevýchovou bývá někdy řešen ztotožněním obou pojmů, protože se dá říci, že se každý jedinec v rámci výchovy současně i sebevzdělává. K sebevýchově dochází u dětí zhruba kolem třetího roku, kdy si dítě začíná uvědomovat své vlastní já. Sebevýchovné tendence vystupují do popředí hlavně v pubertě, adolescenci a dospělosti, kdy výchova přechází v sebevýchovu jako vyšší formu výchovného působení.

Sebeuvědomování nebo také sebepojetí je složitý psychologický jev. Je to cesta do svého vlastního nitra, kdy si každý musí položit otázky: "Kdo jsem, jakým chci být, jaké mám možnosti, co jsem udělal a co ještě udělat mohu". Sebeuvědomování probíhá již od raného dětství, v sociální interakci s rodiči, vrstevníky, osobami z blízkého i širšího společenského prostředí.

Zdrojem poznání sebe sama je to, jak se vidíme my sami, jak nás vidí ostatní lidé, jaké jsou naše výkony ve srovnání s výkony jiných lidí, protože obraz o sobě si vytváříme hlavně podle toho, co se o sobě dozvídáme od jiných lidí a jak se k nám lidé chovají. Výsledkem procesu sebepoznávání je kromě sebeobrazu a seberealizace především sebehodnocení, které zahrnuje sebevědomí (tj. víru v sebe a své schopnosti bez podceňování nebo přeceňování se), sebedůvěru (vědomí vlastní ceny, důvěru ve své schopnosti) a sebeúctu (hodnocení vlastní ceny).

Pro vytváření zdravého sebepojetí potřebují děti a mladí hlavně lásku, porozumění a přiměřené požadavky. Dítě, kterému se dostává oprávněných projevů podpory, uznání a odměn, má lepší podmínky k budování adekvátního sebepojetí a vytváří se u něj tzv. zdravé sebevědomí. Vysoké sebevědomí a nízké sebevědomí jsou důsledkem špatné výchovy a negativně ovlivňují výkon jedince. Děti s vysokým sebevědomím se těžko vyrovnávají s neúspěchy a prohrami a v dospělosti mohou být odolní vůči jakékoli kritice. Jedinci s nízkým sebevědomím často trpí pocity méněcennosti, nemají důvěru ve své vlastní schopnosti a podceňují se. Žádoucího rozvoje sebevědomí můžeme dosáhnout učením posilování, což je jedna z forem sociálního učení. Při učení posilováním je třeba odměňovat chování žádoucí a trestat chování nežádoucí.

Domnívám se, že škola dnešní mladé lidi k sebevýchově příliš nemotivuje, a často i chuť k tomuto seberefornování bere. Stále větší důraz se klade na stránku rozumovou

na úkor smyslové, citové, volní atd. Po dětech je požadována znalost velkého množství poznatků bez souvislostí mezi nimi. Obvyklou metodou je "biflování se" nazpaměť, které nevede k rozvoji vlastního úsudku, ani k tomu, aby se mladý člověk naučil hledat a zpracovávat informace.

3.3 Výchovní proces a jeho etapy

Výchovní proces neprobíhá izolovaně, je součástí životního procesu a jeho etap od mládí, dospělosti až do stáří. Jeho smyslem je harmonický rozvoj osobnosti po stránce duševní i tělesné. Rovněž podle oblastí svého působení rozlišujeme výchovní proces v rodině, škole a v rámci výchovy mimoškolní. Výchovní proces by měl probíhat na základě spolupráce a komunikace mezi vychovatelem a vychovávaným. Do výchovního procesu musíme zahrnout i *prostředky výchovy* (metody, formy, pomůcky, instituce), *etapy*, *zásady výchovního procesu*, *realizace výchovního cíle*, atd. Člověk je bytost s rozvinutými znaky fyzickými, psychickými a sociálními, a proto by se výchovní působení mělo zabývat nejen problémy vyučovací techniky, ale také formováním jedince v oblasti mravní, estetické a pracovní.

Výchovní etapy jsou závislé na mnoha činitelích, na prostředcích výchovy, úrovni vychovatele a vychovávaného, na výchovném cíli a obsahu. Většinou na sebe výchovní etapy navazují, ale mohou se i prolínat.

Ch. Vorlíček vymezuje čtyři etapy výchovního procesu:²²

- 1. Etapa počáteční pedagogické diagnózy**, ve které výchovní pracovník zjišťuje výchovní stav, úroveň a možnosti vychovávaných. Zajímá se o jejich vědomosti, dovednosti, schopnosti, zájmy, orientaci, potřeby a přání, fyzické a duševní zdraví. Důležité mohou být i informace o prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá.

²² Vorlíček, Chrudoš, Úvod do pedagogiky. Praha: H&H, 2002, str.105.

Tato počáteční pedagogická diagnóza je nutná pro vymezení cíle, obsahu a prostředků výchovného procesu.

2. Etapa pedagogického plánování by měla obsahovat přesné stanovení cíle, obsahu a prostředků výchovy, způsob sledování a hodnocení.

3. Etapa regulace učení vychovávaných se zaměřuje na vytváření výchovných situací a tuto etapu dále členíme na fáze:

a) *fáze přípravy učiva* - vychovatel by se měl snažit o zajištění kázně a vytvoření dobré atmosféry, nabídnout zajímavou činnost, metody a formy práce, rozdělovat dílčí úkoly atd.,

b) *fáze seznamování s učivem* - osvojování učiva by se mělo opírat o přímou zkušenost, studium a praktické využití. Jedná se o práci s učebnicemi, využití audiovizuálních pomůcek, návštěvy zajímavých míst, simulační hry, přednášky, práce v laboratoři a další,

c) *fáze upevňování osvojeného učiva* se zaměřuje na fixaci vědomostí, dovedností, návyků a vlastností formou opakování a procvičování látky tak, aby došlo k trvalému osvojení poznatků, činností a vlastností.

4. Etapa zpětné vazby je způsob, kdy pomocí metod pozorování, rozhovoru, analýzy písemných prací vychovatel zjišťuje, do jaké míry bylo dosaženo stanovených cílů. Vychovatel v této etapě získává informace také o sobě samém, o svých profesionálních a odborných dovednostech. Zpětná vazba poskytuje vychovávaným informace o jejich výkonu. Slouží jako podklad pro vedení záznamů o prospěchu žáka a umožňuje posoudit připravenost žáka k zvládnutí dalšího učiva.

Hovoří se o významu výchovy. Zda výchova správně připravuje jedince pro plnění společenských úkolů a pro jeho zapojení do společnosti. Otázkou je, zda jsou naše výchovné instituce vždy schopné své svěřence v tomto smyslu připravit. V některých případech dochází k nesouladu mezi teorií a praxí. Zda to, co se ve škole učí, je pro život opravdu potřebné. Vždy nejsme schopni aplikovat své vědomosti, protože nás to škola nenaučila. Žáci se učí především pro známky a jakmile vychovatel učivo prověří, je rychle zapomenuto. Pro žáky jsou většinou zpětnou vazbou výsledky písemných prací, klasifikace od učitele a slovní hodnocení činnosti učitelem. Z důvodů

stále většího počtu žáků ve třídách, učitelových schopností, metod a forem práce, nepřichází zpětná vazba k žákovi vždy včas tak, jak by bylo potřeba.

Malá pozornost je věnována poznávání individuálních schopností a hodnot vychovávaných, což je zdůvodňováno množstvím učiva, nedostatkem času, nezájmem nebo neschopností vychovatele. Možná by mělo platit, že méně někdy znamená více.

Jedna z nových forem vzdělávání je vzdělávání individuální, v rodině. Prozatím probíhalo pouze na 1. stupni základních škol a osvědčilo se. Už v příštím roce nebudou muset děti chodit do školy vůbec. Ministerstvo školství rozhodlo, že individuální vzdělávání rozšíří i na žáky 2. stupně základních škol. Rodiče, kteří mají dobrou zkušenost s domácím vzděláváním na 1. stupni, chtějí většinou své děti vzdělávat doma i po dobu docházky na 2. stupni. Častými důvody jsou zdravotní, psychické nebo jiné problémy žáků, pak také větší potenciál rozvoje žákova vzdělání a časová flexibilita, kterou oceňují zejména rodiče. Drtivou většinu dětí vyučují sami rodiče. Někdy využívají služeb soukromých učitelů a kurzů, především na hudební, tělesnou a výtvarnou výchovu. Učebnice půjčuje žákům škola, na kterou se přihlásili.

Pro individuální vzdělávání na 2. stupni budou ale v zákoně přísnější podmínky. Vzdělávat bude moci pouze osoba, která dosáhla vyššího odborného nebo bakalářského vzdělání. Žák musí na konci každého pololetí prospět.

Výhodou individuálního vzdělávání je, že dítě nemusí nad učivem trávit tolik času, jako ve škole, kde se vyučující musí věnovat i ostatním žákům. Protiargumentem je riziko, že dítěti budou chybět určité sociální zkušenosti. Takto izolované dítě může být připraveno o schopnost pochopit, že někdo má jiné schopnosti i nedostatky. Že někdo třeba není líný, ale potřebuje více času. Bude mu chybět kontakt s ostatními vrstvy společnosti. Není asi dobré, aby se domácí vzdělávání stalo masovou záležitostí, protože by se společnost mohla začít více kastovat. Domnívám se, že domácí vzdělávání na 2. stupni by se mělo omezit pouze na dlouhodobě nemocné, děti, které často cestují s rodiči nebo jiné extrémní případy. Školní kolektiv mohou do jisté míry nahradit různé kroužky. Role školy je ale i rolí socializační, kdy se navazují kontakty s vrstevníky a učí se komunikovat s cizími lidmi.

3.4 Osobnost učitele

Otázkou je, zda musí mít učitel spoustu znalostí a schopností, aby splňoval předpoklady k tomu, stát se dobrým vychovatelem. Pokud si člověk v dospělosti vzpomene s láskou na některé své učitele, pak to byli jistě osobnosti. Učitel by měl nejen učit a naučit, ale měl by mít i schopnost žákům poradit a pomoci v různých situacích, být inspirativní, být pro žáky vzorem. Je pravdou, že v dnešní době vyžaduje učitelské povolání velkou odolnost vůči konfliktním a náročným životním situacím. A protože se člověk osobností nerodí, ale stává v průběhu života, musí i učitelova osobnost projít celoživotním vývojem.

Termínem učitel označujeme člověka, který se soustavně vzdělává a výchovně působí na děti, mládež nebo dospělé. Hlavním úkolem je pečovat o rozumový, tělesný, citový a volní rozvoj vychovávaného. Osobní příklad učitele, kouzlo jeho osobnosti nenahradí žádné nové učebnice, ani další moderní technologie.

Pro úspěšný výkon učitelské profese musí být splněny určité složky učitelské kvalifikace:²³

- všeobecné vzdělání, vědecký, kulturní a filozofický rozhled,
- teoretické a praktické odborné vzdělání,
- pedagogické a psychologické vzdělání.

Učitel žáka nerozvíjí pouze ve svém vlastním předmětu výuky, ale ovlivňuje celou jeho osobnost. Proto musí umět zaujímat vlastní postoje a stanoviska k různým společenským souvislostem. Jeho odborné znalosti musí být na úrovni nejnovějších poznatků vědy a výzkumu, takže musí své vědomosti stále doplňovat a obnovovat. Pro úspěšné vykonávání učitelské práce však nestačí pouze odborné a všeobecné vzdělání, ale také znalosti z psychologie a didaktiky.

²³ Mazánková, Libuše, Vavrečková, Marie, Teorie výchovy. IMS Brno: Bonny Press, 2003, str. 12.

Profesionální kvalifikace učitele:

1. Diagnostické schopnosti - umožňují stanovit diagnózu žáka a žakovské skupiny.
2. Didaktické schopnosti - jasně a srozumitelně vysvětlit učivo.
3. Neustále rozšiřovat své vědomosti.
4. Schopnost empatie.
5. Pedagogická expresivnost - schopnost tlumočit žákům své myšlenky, pocity.
6. Konstruktivní schopnost - vybrat a uspořádat učivo s ohledem na věk a individuální zvláštnosti žáka.
7. Výrazové schopnosti - jasně a přesně vyjadřovat své myšlenky a emoce nejen pomocí řeči, ale i mimiky.
8. Organizační schopnosti - schopnost organizování práce žáků i vlastní.
9. Schopnost získat autoritu.
10. Komunikativní schopnost.

Na učitele jsou kladeny i další požadavky, které se týkají jejich osobních vlastností a chování:

- vlastnosti charakteru a vůle - spravedlnost, čestnost, zásadovost, upřímnost,
- vlastnosti pracovní – svědomitost, důslednost, láska k dětem,
- intelektuální vlastnosti - tvořivé myšlení, logičnost,
- citově temperamentní - trpělivost, sebeovládání,
- společensko-charakterové - slušnost, srdečnost, laskavost, porozumění.

Učitel by měl být vzorem žákům, dbát na svůj zevnějšek, mít dobré společenské chování, uspořádaný rodinný život a dle osobních podmínek se zapojovat do společenské činnosti.

U žáků jsou většinou v oblibě učitelé, kteří vytváří pozitivní klima, mají smysl pro humor a dialog a šíří optimistickou náladu. Naopak nejsou oblíbeni učitelé cholerického a mocenského typu, kteří křičí, zesměšňují a ironizují žáky. Učitelské

povolání je velmi náročné na duševní zdraví jedince. Jsou vystaveni náročným stresujícím situacím, protože mezi žáky se vyskytuje i spousta jedinců s poruchami chování.

Bohužel, v posledních letech se prestiž učitelského povolání v očích veřejnosti značně snížila. Je to jednak tím, že se mění role učitele, už není studnicí vědomostí, protože spoustu informací si žáci jsou schopni najít sami na Internetu. Problém je také malé procento mužů - učitelů. V našich podmínkách není muž schopen z učitelského platu zabezpečit rodinu a edukace se stává doménou žen, které jsou ochotné spokojit se s menší mzdou. Mladí lidé po ukončení studia pedagogických fakult většinou odchází do oborů, které jsou lépe placeny a méně stresující. Pokud chceme dosáhnout zlepšení situace ve školství, pak bychom měli začít od učitelů. Pouze na jejich schopnostech a profesionalitě záleží, jakým směrem se bude naše společnost ubírat.

3.5 Osobnost vychovávaného jedince

Osobností se člověk nerodí, ale stává se jí v průběhu procesu nazývaném socializace.²⁴ Významnou roli při utváření osobnosti mají podmínky vnější, zejména učení a výchova. Na vývoji osobnosti se podílí zkušenost, kterou člověk získává hlavně v interakci s vnějším prostředím.

Strukturu osobnosti tvoří uspořádaný systém vlastností, které dělíme na charakterové a temperamentové, schopnosti a jiné volní vlastnosti.

Kolem třetího věku dítěte dochází k uvědomování si svého já, ke vzniku svého sebeuvědomění a vůle. Prostřednictvím interakce se společenským prostředím získává řadu lidských znaků, přijímá názory, postoje a normy chování. Tím dochází k vytváření vlastních názorů, hodnocení, požadavků i sebehodnocení. Každé věkové období se vyznačuje určitou kvalitativní zvláštností. Formování osobnosti je proces nekončící

²⁴ Vízdal, František, *Techniky poznávání osobnosti*. IMS Brno: Bonny Press, 2005, str. 5.

a je podmíněn faktory jednak biologickými a sociálními, a zvláště pak vlastní činností jedince. Ve výchovném procesu je nutné respektovat věkové zvláštnosti.

V každém věkovém období prochází vychovávaný různými stádii vývoje a nabývá určitých charakteristik, typických pro danou věkovou skupinu. Osobnostní vývoj probíhá u každého v individuálním tempu. U stejných věkových skupin existují značné vývojové rozdíly a je třeba tyto zvláštnosti respektovat, aby nedocházelo k přetěžování, kladení nepřiměřených požadavků a podobně.

Projevy žáků ovlivňují také různé druhy temperamentu. Nejznámější rozdělení je podle Hippokratovy typologie na sangvinik, choleric, flegmatik a melancholik. Zpravidla se velmi vzácně vyskytuje představitel jednoho typu, a proto je těžké stanovit přesně temperamentový typ jedince. Pro účely pedagogické praxe je dobré pochopit chování dítěte a tomu přizpůsobit výchovné působení.

Ve školách by měla být věnována velká pozornost intelektovým schopnostem dětí. Úkolem pedagoga je rozpoznat vrozené předpoklady dítěte a snažit se dále rozvíjet jeho schopnosti. Dětem mimořádně nadaným nebo naopak dětem se sníženým intelektem je třeba věnovat speciální pozornost.

Charakterové vlastnosti se projevují vztahem k sobě samému a vztahem ke svému okolí. Vlastnosti charakteru jsou převážně výsledkem socializace, a proto je šance výchovným působením nežádoucí projevy potlačit a žádoucí naopak podpořit.

Vztah vychovatel - vychovávaný výrazně ovlivňuje charakter, průběh i výsledek výchovně vzdělávacího procesu. Mladší dítě vidí ve svém učiteli většinou vzor, přijímá jeho autoritu a přejímá jeho názory a mínění.

Každé dítě se snaží přijmout a pochopit vše nové. Nejdříve je to rodina a její okolí, později škola, kde si začíná budovat první společenské vztahy, musí usilovat o dobré postavení mezi vrstevníky, spolužáky, je vázán s různými zájmovými organizacemi či skupinami. Tyto sociální vazby mohou jeho vzdělávání a výchovu motivovat pozitivně, kladně ji hodnotit, podporovat ji různými formami. Na straně druhé ale mohou zasahovat i rušivě, svými názory, postoji, nároky na fyzické a psychické síly jedince.

Pokud vychovávaný jedinec necítí kladný přístup okolí ke svému snažení, nedostává se mu oprávněného uznání, ztrácí chuť k další práci a snaží se uniknout dalšímu výchovnému působení. Vytváření pozitivní pedagogické atmosféry v životním i pracovním prostředí a rozvoj nových forem vzdělávacích činností by mohly vést k vytvoření dobrého vztahu jedince k výchově a vzdělávání.

4 PROBLÉMY A OBTÍŽE SPOJENÉ SE ŠKOLNÍ VÝCHOVOU

Při své práci se učitelé setkávají s žáky, kteří vyžadují zvláštní péči nejen z hlediska vyučování a učení, ale z hlediska výchovy. Jedná se o různé druhy výchovných obtíží. Děti nesoustředěné, nepozorné, pomalé, pasivní, neplnící úkoly, agresivní nebo naopak úzkostné. U těchto dětí se rozvíjí lhaní, podvody, záškoláctví, krádeže, šikana, kouření, zneužívání drog, alkoholismus, sexuální přestupky a další negativní jevy.

Jak uvádí Jůva (Základy pedagogiky, 2001)²⁵, poruchy chování u dětí a mládeže v současné době znepokojují nejen odborníky, ale i laickou veřejnost. Roste brutalita, agresivita a sociálně patologické jevy u mládeže. Riziko nežádoucího vývoje představuje život v nevhodném rodinném prostředí nebo neúplná rodina. Stoupá i počet mladistvých, kteří sice žijí v rodině funkční, hmotně nestrádají, ale rodiče nedokážou vymezit žádoucí hodnoty a normy chování. Pedagogický pracovník poruchu sice odhalí, diagnostikuje ji, ale jeho další možnosti jsou omezené. Jednou z možností je obrátit se na pedagogicko - psychologické poradny, krizová centra, sociální péči nebo policii. Cílem by mělo být zamezit dalšímu ohrožování mravního vývoje ostatních spolužáků a udělat maximum pro pozitivní změnu v chování žáka.

4.1 Patologické jevy

Příčiny vzniku existence patologických jevů zkoumá Sociální patologie.

Je to shrnující pojem pro nenormální, nezdravé, obecně nežádoucí společenské jevy. Tato problematika je v současné době tématem, o kterém se velmi diskutuje.

²⁵ Jůva, Vladimír, Základy pedagogiky. Brno: Paido, 2001 str. 85.

Mezi patologické jevy řadíme nejrůznější závislosti a to:

- závislost na alkoholu a tabáku,
- závislost na hracích automatech,
- závislost na drogách,
- dětská kriminalita,
- agresivita a vandalismus,
- šikana a další.

Nejvýznamnějším článkem prevence negativních jevů v chování jedince je rodina. Ukazuje se, že rodiče často sami selhávají ve výchově svých dětí a sami svým chováním nejsou žádoucím příkladem. Často věnují málo času kontrole dětí. Někteří se domnívají, že břemeno výchovy leží na škole. Domnívám se, že výchovné působení školy se stále více zužuje na dodržování výchovných postupů, ale na agresivitu a ochranu před závislostmi není většina škol připravena.

S rostoucím nárůstem negativních projevů chování jedinců sílí tlak na prevenci. Otázkou je, do jaké míry se daří naplňovat preventivní strategie. Jednou z možností je vytvoření alternativních výchovných cest. Mladí často neví, jak naložit se svým volným časem a tak se mohou ocitnout v problémové partě dětí. Těmto neorganizovaným dětem je třeba poskytnout prostor, kde by mohly smysluplněji tento čas trávit. Může to být například klub volného času, kde budou mít k dispozici stolní hry, Internet, kulečnick, kde si budou moci napsat domácí úkoly, zakoupit občerstvení, samozřejmě to vše za dozoru pedagogického pracovníka.

4.2 Podmínky tvořivosti, bariéry a překážky

Tvořivost chápeme jako schopnost člověka objevovat něco nového, něco přetvářet, řešit obtížné problémy, zdolávat překážky. Každý člověk může tvořit na různé úrovni a v různých oblastech. Celý život je vlastně hledání, objevování a vytváření nových hodnot. Základ tvořivého jednání závisí u každého jedince na životních podmínkách, výchově a vedení, hlavně v rodině a ve škole. Tvořivost je tedy vzájemná integrace biologických, psychických, sociálních a edukačních faktorů. Prvky tvořivosti jsou inteligence, paměť, myšlení, představivost, fantazie a intuice.

Myslím si, že naše školy mají velký deficit v rozvoji kreativity u žáků. Je to pravděpodobně způsobeno hlavně tím, že je vyvíjen tlak na osvojování a memorování vědomostí a učitelům nezbyvá čas věnovat se rozvoji představivosti a fantazie svých svěřenců. Jedním z problémů je určitě i velký počet žáků ve třídách.

Pokud má učitel podporovat rozvoj tvořivých aktivit u žáků, potřebuje nějaké měřítko, podle kterého by pokrok žáků mohl posuzovat, identifikovat. Je to náročný úkol, protože učitelé většinou hodnotí a klasifikují vědomosti a dovednosti žáků a žáky známkuje. V této souvislosti se již delší dobu hovoří o tom, zda hodnotit žáky známkou nebo slovně. Například slohové práce by mohly být hodnoceny podle originality a ne podle počtu chyb. Ke slovnímu hodnocení zatím dochází na některých školách a to pouze na prvním stupni. Slovní hodnocení by mohl být pro žáka pozitivní jev v procesu učení a učitel by také komplexně posoudil žakovu osobnost. Předpokladem je, aby učitelé své žáky dobře znali a rodiče hodnocení porozuměli.

Ve výchovně vzdělávací práci se vyskytují nejrůznější bariéry a překážky tvořivosti.²⁶

1. Žáky a jejich rodiče zajímá hlavně školní prospěch, dobré známky. Tento trend současná škola podporuje.

²⁶ Maňák, Josef, *Stručný nástin metodiky tvořivé práce ve škole*. Brno: Paido, 2001, str. 25.

2. Každá odlišnost je chápána jako abnormalita. Skupina se snaží příliš neodlišovat od normy a přizpůsobuje se průměru.
3. Někteří učitelé nemají v oblibě žáky příliš zvědavé, kteří kladou otázky, na které učitel nemusí znát odpověď.
4. Práce a hra se vylučují, ačkoliv pro některé edukační situace by toto spojení mohlo být pro žáky více inspirativní a zajímavé.
5. Učitel nedbá na názory a potřeby žáků a projevuje se jako neomezený vládce.
6. Pokud ve třídě převládá strach, obava z chyb a stres, žáci se nenaučí smysluplně riskovat, zkoušet nová řešení a vytvářet nové hypotézy.
7. Práce ve škole je pod neustálým časovým tlakem, není čas na promyšlení problému.
8. Nevyužívá se aktivity žáků, převládá výklad učitele, neprocvičuje se pozorování a porozumění jevům.

To vše vede k malé motivaci a žáci ztrácejí radost z učení a poznávání.

Škola by se neměla orientovat pouze na hromadění poznatků u žáků, ale musí žáky naučit se v záplavě informací orientovat. Školy, které bychom mohli nazvat "tvořivé" jsou zatím asi jen projektem budoucnosti, přestože tvořivost patří k nejvýraznějším projevům člověka a v tvořivosti se projevuje podstata lidské bytosti.

4.3 Kvalita výuky

O tom, jak by měla výchova vypadat, jaké cíle a prostředky aplikovat, jsem již ve své práci popsala. V této kapitole, možná více kritické, bych chtěla poukázat na některé negativní jevy, vyskytující se v vzdělávacím procesu na školách, tak jak je vidí někteří účastníci tohoto procesu, se kterými jsem na toto téma hovořila.

Že je naše škola encyklopedická, se už stává jakýmsi evergreenem. Děti mají vcelku dobré výsledky v úlohách, kde mohou uplatnit nabyté vědomosti nebo naučenou rutinu. Problémy mají však v případech, kdy musí použít jiný postup nebo samy něco vymyslet. Je to tím, že nejsou ve škole vedeny k samostatnému objevování. Narazí-li

na neznámou situaci, aplikují systém vím - nevím. Přístup nevím, ale zkusím vymyslet řešení, schází. Například v oblasti čtenářské gramotnosti, kde musí vyhledávat informace v textu, tvořit si na přečtený text názory a obhajovat je. K tomu je škola nevede. Otázkou je, kdy by měl učitel v hodině zařadit kvantum informací. Například v literatuře učitel žákům sdělí fakta o životě, díle a významu autora a za domácí úkol jim uloží, aby si přečetli vybranou ukázkou z jeho díla. Myslím si, že by bylo lepší pracovat s ukázkou tvorby během hodiny, analyzovat její obsah, dospět k určitým závěrům a vzbudit v dětech zájem o příslušná fakta.

Učitel se zaměřuje především na obsah učiva, nikoliv na metody, jakými bude vyučování probíhat. Žákům předává obrovské množství informací, které tito jen pasivně přebírají. Jejich poznámky jsou mnohdy velmi nekvalitní. Dalším faktorem, který podporuje nadměrnou encyklopedičnost jsou nevyhovující učebnice. Některé jsou zahlceny odbornými termíny a náročnými pojmy. Na kvalitu některých učebnic si stěžují i sami učitelé.

Problémy s faktografickým stylem výuky není dán jen přístupem školy, protože tento styl výuky někdy požadují i rodiče. Potřebují, aby jejich dítě uspělo v nejrůznějších prověrkách nabytých znalostí. Například ve druhé třídě se děti hlásí na výběrové jazykové školy. V páté třídě se připravují k přijetí na víceletá gymnázia, v deváté třídě pak na střední školu.

Dětem připadá, že to co se učí, se jim hodí pouze do písemek. Na otázku: "K čemu mi to bude?", jim mnozí učitelé odpovídají: "To musíš umět, bude z toho písemka nebo to bude u přijímaček". Nejhorší formou zkoušení je styl blízký televizním soutěžím. Tazatele nezajímá nic jiného, než znalost dané informace. Učitel by však měl jít dál. "Nevíš, tak já ti ukážu, jak se to dozvíš." Určité množství encyklopedických znalostí je samozřejmě nezbytné pro další studium i uplatnění v životě. Je na učiteli, jaké množství těchto informací žákům nabídne.

Jde hlavně o princip, jakým se učí. Nejčastěji se děti setkávají s typem "nestíhám, jedeme dál, na nic se neptejte". Učitelé sice veřejně říkají, že když něčemu žáci nerozumí, mají se přihlásit nebo se na ně obrátit o pomoc. Z vlastní zkušenosti vím, že to tak nefunguje. Přihlásíte se, že něčemu nerozumíte a učitel z vás udělá málem negramotného člověka. Po hodině vyučování zase nemá čas a je mu "líto", že žák učivo nepochopil.

Atmosféru školy tvoří přece hlavně učitelé. Ve škole by neměli učit lidé, kteří berou své povolání jako zaměstnání. Odučit si své a jít domů. Někteří vyučující si neumí sjednat pořádek, najdou se i učitelé, kteří své žáky ponižují a říkají jim slova, která si nezaslouží. Třeba jen proto, že vyvolaný žák neřekne to, co by "neomylný" učitel chtěl slyšet. Je to asi nejhorší chování učitele, které se může vyskytnout. Žáci by se na hodiny a učitele měli těšit a ne se obávat, s jakou náladou učitel do třídy vstoupí a jak se bude chovat.

Děti se sice mnoho věcí naučí, ale neporozumí jim. Není čas na diskuzi. Nesmí se udělat chyba. Učitelé i děti mají pocit, že chyba je hanbou. Tento způsob výuky však část dětí demotivuje a odrazuje je od učení. Školy sice přešly na styl výuky, který vychází z Rámcového vzdělávacího programu, ale nejsem si jistá, že tyto změny nemají na některých školách pouze "kosmetický" charakter.

Někteří učitelé se nedokážou zbavit setrvačné tendence působit na žáky stejně, jako působili učitelé kdysi na ně samotné. "Průměrný učitel" je žena lehce přes padesát roků. Je známo, že učitelství patří k nejvíce konzervativnímu povolání. Část učitelů žádné změny nepřijímá nebo s nimi neumí aktivně pracovat. Mají pocit, že jejich úkolem je předávat informace a zkoušet znalosti, spíše než vychovávat a učit pro život. Zdá se tedy, že prapočátek problémů je u kantora samotného. Dobrý vychovatel učí bez ohledu na kvalitu učebních plánů, osnov a podobně, špatný s tím nezačne nikdy.

Líbilo se mi řešení, o kterém jsem slyšela od jedné učitelky. Připravit testy ne pro žáky, ale pro učitele. A to nikoliv v okruhu pouze jejich aprobace, ale i v oborech kolegů. Aby si třeba jen sami pro sebe mohli zjistit, jak na tom se svými znalostmi a vědomostmi jsou. Co si pamatují ze svých školních let, co z toho skutečně potřebují, co umí využít, co jim chybí a proč. Porovnání výsledků by mohlo být zajímavé a vyučování by možná dostalo reálnější obrysy.

4.4 Škola a školní klima

"Škola je významná výchovná instituce, specializovaná a organizovaná, s přesně vymezenou strukturou, cílem, obsahem, metodami, formami a prostředky výchovy. V souladu s naplňováním požadavku harmonického rozvoje člověka se podílí na rozvoji a uplatnění jeho poznání, vytvářením vědomostí, dovedností, schopností, návyků, sklonů a zájmů, čímž přispívá k jeho socializaci."²⁷

Základní škola poskytuje základní vzdělání a zajišťuje výchovu v různých oblastech. Přípravuje žáky pro další studium. Základní škola má devět ročníků a dělí se na první a druhý stupeň. Zdálo by se, že všechny školy mají stejný cíl a proto jsou v podstatě stejné. Pokud bychom měli možnost navštívit více škol, pak bychom zjistili, že školy stejné nejsou. Tento rozpor souvisí se sociálním klimatem školy.

Pojem školní klima můžeme chápat jako atmosféru školy, školní život. Ani mezi odborníky nepanuje shoda ohledně toho, co se termínem školní klima vlastně myslí. Klima nevzniká samo o sobě, nýbrž se dlouhodobě vytváří. Je to specifický projev školního života, kvalita prostředí ve škole, způsob komunikace, sociální vztahy a chování jednotlivých aktérů vyučovacího procesu. Názor na kvalitu klimatu je spíše subjektivní, odvozený od pocitů vnímání, prožívání a hodnocení každého jedince. Hlavními tvůrci školního klimatu jsou hlavně učitelé a žáci. Školní klima má velký vliv na sociální chování žáků i na jejich školní výsledky. Nemůžeme očekávat, že v nepřátelském prostředí bude u dětí rozvíjen pocit důvěry a bezpečí. Dobré školní klima prospívá nejen žákům, má vliv na jejich výkonnost a chování, ale také ovlivňuje pracovní spokojenost a motivaci učitelského kolektivu.

Pozitivní školní klima z pohledu žáků umožňuje učení, ze kterého má žák radost, podporuje rozvoj osobnosti žáka, umožňuje mu zažít radost z úspěchu, klade odpovídající požadavky, je pro žáka organizačně přehledné.

²⁷ Grecmanová, Helena, aj., Obecná pedagogika II. Olomouc: Hanex, 2003, str. 33.

Pozitivní školní klima z pohledu učitele je chápáno jako pracoviště, kde učitel rád a dobře učí, spolupracuje s žáky, rodiči a kolegy, má radost z pocitu seberealizace a úspěchu v oboru.

Pozitivní školní klima z pohledu veřejnosti musí žáky připravit k úspěšnému zapojení do pracovního světa, k dodržování sociálních a pracovních etností, k angažovanosti pro společenské záležitosti a zodpovědné účasti na veřejném životě.

Negativní klima vytváří ve třídě neklid. Učitelé se stávají více direktivními a nemají cit pro řešení těžkostí, problémů a nedokážou jednat se smyslem pro potřeby žáků. Chybí-li sociální uznání, působí to negativně na školní klima. Pak také žáci vykazují malou flexibilitu, mají strach a to vyvolává u žáků negativní efekty. Pozitivní školní klima nemůže vzniknout v atmosféře ohrožení.

Také příznivé chování rodičů pozitivně působí na školní klima. Dochází ke zvýšenému zájmu rodičů o činnost školy a také k lepší spolupráci mezi rodiči a učiteli a rodiči navzájem.

Pozitivní škola je tedy místo, kde ředitel školy, učitelé, žáci a rodiče jsou jednotní v cílech, metodách a hodnocení vyučování, jsou hrdí na svoji školu a pro ostatní jsou příkladem.

II PRAKTICKÁ ČÁST

5 PRŮZKUM - PRAKTICKÁ ČÁST

5.1 Cíl

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak jsou žáci na této škole spokojeni, zda mají nějaké zkušenosti s šikanou a jak jsou spokojeni se svým rodinným zázemím.

Připravila jsem dotazník, ve kterém bylo dvacet otázek, zaměřených na oblast školní, šikanu a rodinu. Otázky jsou uzavřené, polynomické, to znamená, že při odpovědi je volba mezi více možnostmi obsahově předurčenými. Dotazník k této práci je uveden níže.

5.2 Charakteristika respondentů

Výzkumné šetření jsem provedla během absolvování mé povinné praxe v 9. třídě jedné základní školy v Brně. Po dohodě s třídní učitelkou jsem v hodině občanské nauky rozdala žákům dotazníky. Ve vyučování bylo ten den přítomno 20 žáků ve věku 14 - 15 let. Vysvětlila jsem, jak se mají dotazníky vyplňovat a ubezpečila jsem přítomné o anonymitě odpovědí. Po dobu vyplňování dotazníku jsem byla přítomna ve třídě pro případné dotazy.

5.3 Stanovení hypotéz

Pro svůj výzkum jsem si stanovila následující hypotézy, které jsem na základě zjištěných výsledků vyhodnotila.

Hypotéza č. 1

Školní klima

Většina žáků bude spokojena s klimatem školy.

Hypotéza č. 2

Problematika šikany

Všichni žáci se orientují v problematice šikany.

Hypotéza č. 3

Rodinné zázemí

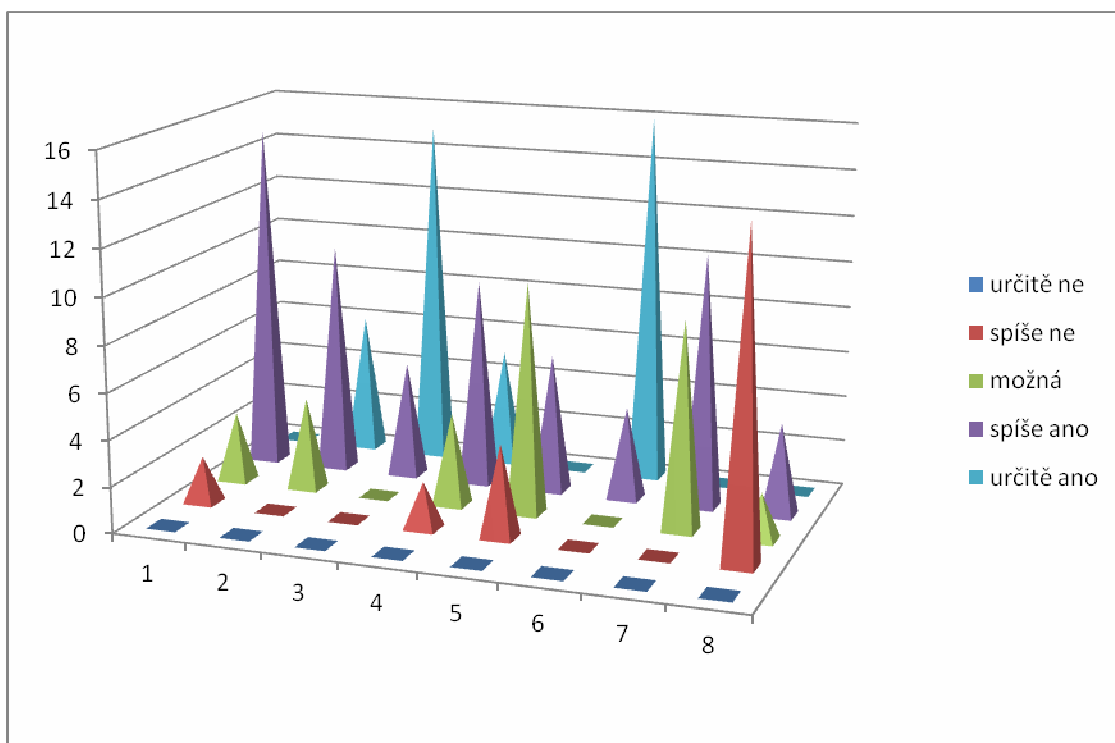
90% oslovených respondentů je spokojeno s rodinným zázemím a vztahy v rodině.

5.4 Vyhodnocení a interpretace výsledků

Vyhodnocení hypotézy č. 1

Jak vyplývá z následujícího grafu, je se školním klimatem jednoznačně spokojeno 30% oslovených žáků. 36% je spokojeno s malou výhradou. 19% žáků odpovědělo možná, z čehož mi vyplývá, že nemají žádný jednoznačný názor. 13% žáků spíše není spokojeno, 2% žáků nejsou spokojeni vůbec. Domnívám se, že názory žáků, které vyjádřili v dotazníku, jsou ovlivněny jednak jejich věkem (14-15 let) a také tím, že za několik měsíců ukončí školní docházku a odejdou na střední školy nebo do učebních oborů.

Hypotéza byla potvrzena. Většina žáků je se školním klimatem spokojena.

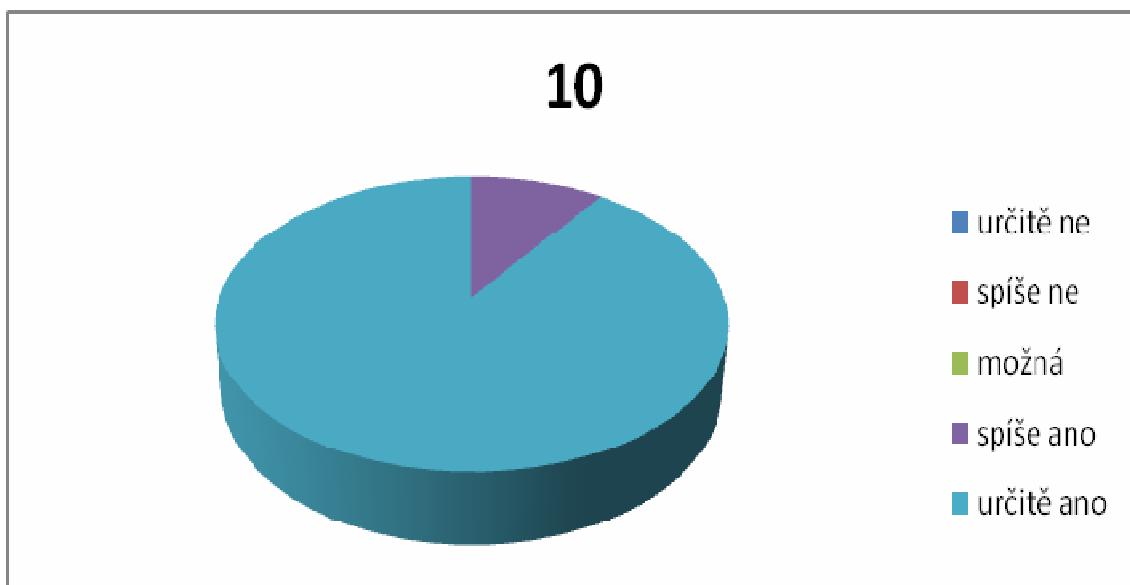

Graf č. 1 – Spokojenost se školním klimatem

Vyhodnocení hypotézy č. 2

K otázce č. 10

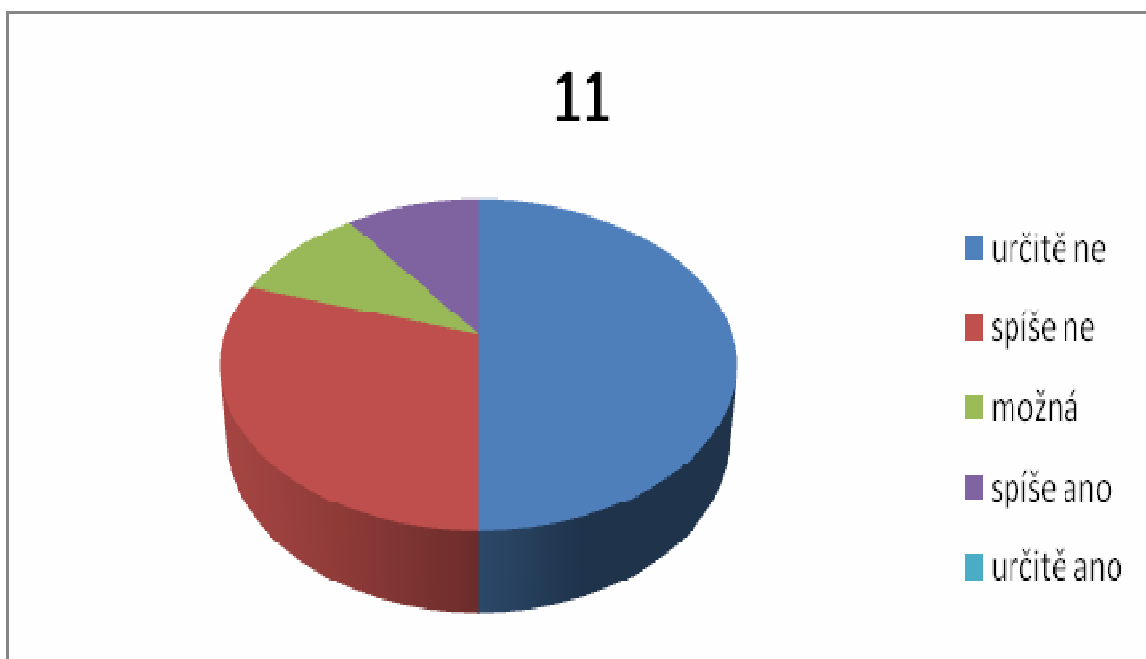
90% dotázaných určitě zná výraz šikana a 10% se vyjádřilo, že se orientuje v této otázce. Předpoklad se naplnil. V dnešní době by bylo překvapivé, pokud by se ve třídě objevil žák, který nikdy o šikaně neslyšel a neměl vůbec žádnou představu, co toto slovo znamená.

Graf č. 2 – Znalost výrazu “šikana“

K otázce č. 11

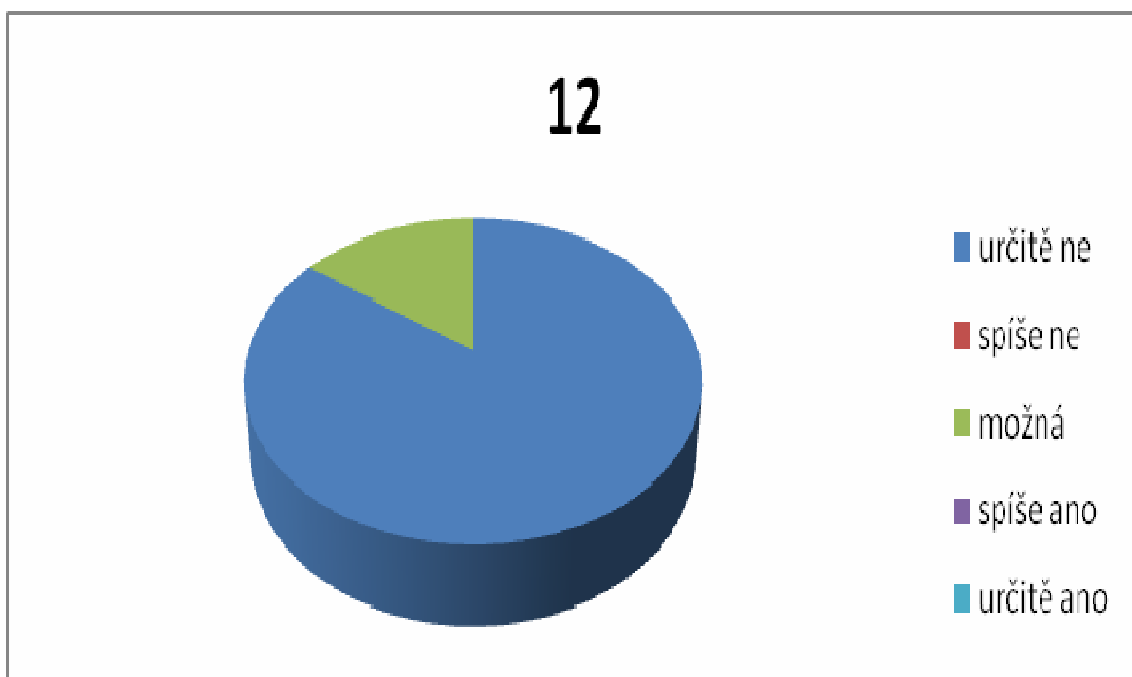
Na otázku, zda byl dotyčný sám někdy šikanován, odpovědělo 50% dotázaných, že určitě šikanováni nebyli. 30% spíše ne, což může znamenat, že se s nějakou mírnou formou šikany mohli setkat. 10% se vyjádřilo, že možná šikanováni byli. Svědčí to zřejmě o tom, že dotyční přesně neví, co se dá za šikanu považovat a co je pouze v tomto věku běžné škádlení mezi dětmi. 10% dotázaných uvedlo, že nějakou formu šikany zažilo.

Graf č. 3 – Setkání se šikanou

K otázce č. 12

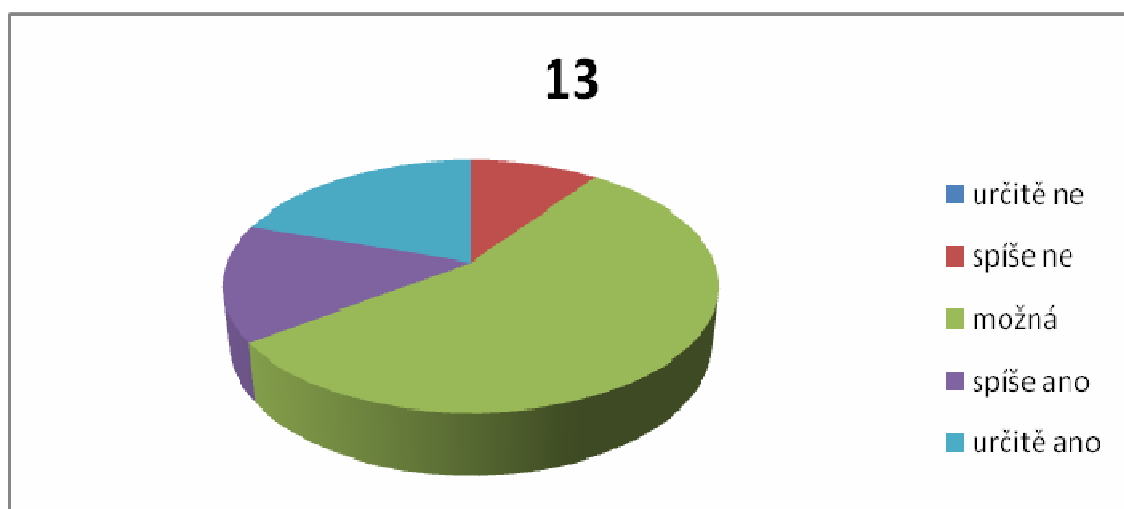
85% respondentů na otázku, zda sami někoho šikanovali, odpovědělo, že určitě ne. 15% žáků připustilo možnost, že se nějaké formy šikany dopustili.

Graf č. 4 – Šikánování druhých

K otázce č. 13

Pokud se týká otázky, zda by se s šikanou dotyčný svěřil dospělé osobě, pouze 20% dotázaných jednoznačně odpovědělo ano. 10% spíše ano. 55% pouze připustilo tuto možnost a 10% by se na dospělého s tímto problémem neobrátilo.

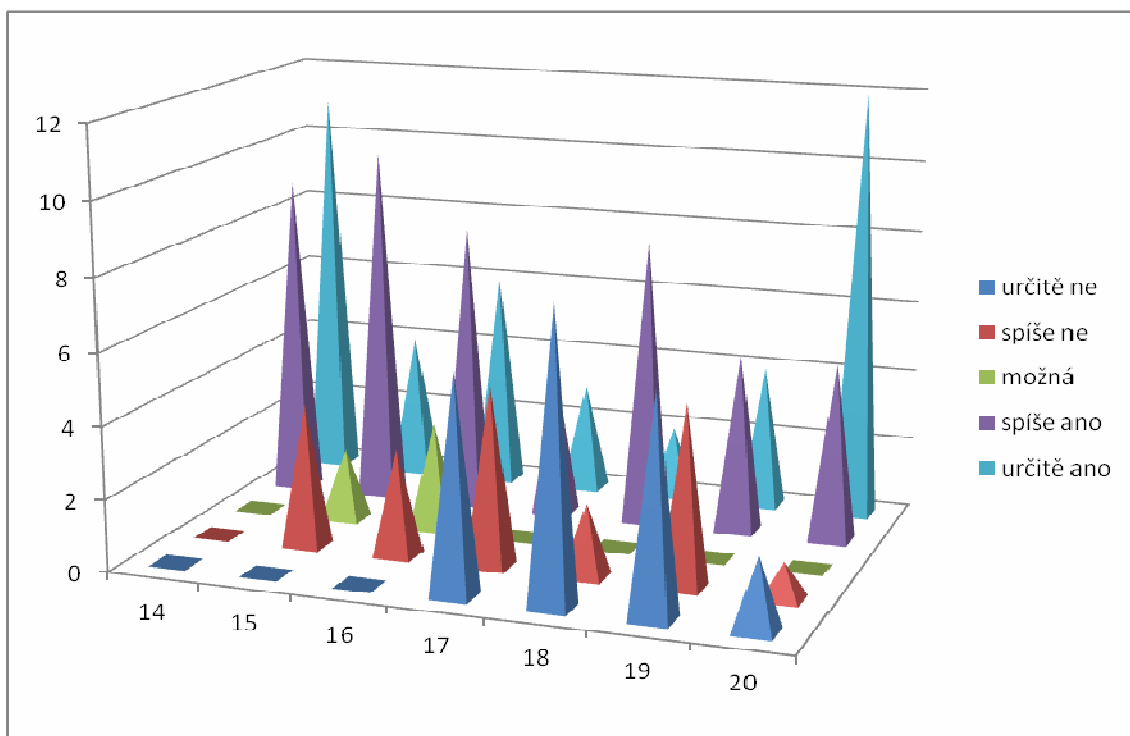

Graf č. 5 – Svěření šikanovaného dospělé osobě

Vyhodnocení hypotézy č. 3

Vztahy v rodině a rodinné zázemí, hodnotili oslovení takto:

- určitě spokojeno je 30 % dotázaných,
- spíše spokojeno je 36 % dotázaných,
- možná spokojeno jsou 4 % dotázaných,
- spíše nespokojeno je 14 % dotázaných,
- určitě nespokojeno je 16 % dotázaných.

Graf č. 6 – Spokojenost se vztahy v rodině a rodinným zázemím

Předpoklad, že 90% dotázaných je spokojeno s rodinným zázemím se nenaplnil. Pouze 66% respondentů je spokojeno. Domnívám se, že příčiny nespokojenosti mladých dotázaných nejsou způsobeny tím, že by rodiče o ně a jejich problémy neměli zájem. V tak malém vzorku oslovených by se mohl vyskytnout pouze ojedinělý případ. Myslím si, že vyjádřená nespokojenost pramení spíše z toho, že v tomto věku jsou děti hodně kritické, mají pocit, že jim rodiče nerozumí a kladou na ně příliš velké nároky.

DOTAZNÍK PRO ŽÁKY ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Tento dotazník je anonymní. V dotazníku vyjadřují žáci svůj vlastní názor. Žáci zakroužkují pouze jednu odpověď z pěti nabízených možností.

Dotazník má celkem 20 otázek, není časově omezen, tudíž mají žáci dostatek času na vyplnění.

MOŽNOSTI ODPOVĚDÍ: a, b, c, d, e .

a) určitě ne, **b)** spíše ne, **c)** možná, **d)** spíše ano, **e)** určitě ano

1) Jsi spokojený / spokojená na této škole?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

2) Myslíš si, že jsi mezi spolužáky oblíben / oblíbena?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

3) Víš, co by jsi udělal / udělala kdyby ti někdo ze spolužáků ublížil nebo ubližoval?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

4) Jsi spokojený / spokojená s tím, jak se k vám učitelé chovají?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

5) Snaží se vám učitelé při vyučovacích hodinách dodávat sebedůvěru?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

6) Myslíš si, že dostáváš každý den hodně domácích úkolů?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

7) Můžeš se zeptat paní učitelky / pana učitele, když něčemu nerozumíš?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

8) Vyhovuje ti počet vyučovacích hodin ve škole?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

9) Myslíš si, že jsou na vaší škole učitelé, kteří dobře zvládají svou práci?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

10) Víš co znamená slovní výraz šikana?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

11) Byl / byla jsi ty sám / sama někdy šikanován / šikanována?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

12) Šikanoval / šikanovala jsi ty sám / sama někdy někoho jiného?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

13) Svěřil by ses se šikanou někomu dospělému?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

14) Máš doma dobré zázemí?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

15) Zajímají se rodiče o tvé problémy?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

16) Máš doma dobré podmínky pro učení?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

17) Můžeš si doma pustit počítač kdy chceš, bez dovolení?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

18) Pomáhají ti rodiče s přípravou do školy?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

19) Můžeš se dívat na jakékoli programy v televizi?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

20) Máš nějaké volno-časové aktivity (sport, kultura), kterým se věnuješ?

a) určitě ne, b) spíše ne, c) možná, d) spíše ano, e) určitě ano

ZÁVĚR

Vývoj každého člověka je komplexem působení biologických, psychologických a sociálních faktorů. Každý vývoj představuje změnu, při které jedinec získává nové vlastnosti, znalosti, dovednosti a stává se méně závislým na svém okolí. Proces socializace vede k postupné přeměně člověka z biologické bytosti v bytost lidskou, a to vlivem sociálního prostředí, sociálního učení a práce. Zásadní význam pro sociální rozvoj jedince mají vztahy, činnosti a aktivity, při kterých dochází k interakci vnitřních (dispozice) a vnějších (přírodní a společenské) podmínek. Pomocí učení pak dochází k proměnám vlastností osobnosti, k sociálnímu zrání.

Socializací osobnosti si tedy člověk osvojuje určitý systém poznatků, norem a hodnot, které mu umožňují začlenit se do určité společnosti a aktivně se účastnit společenského života.

Socializace se odehrává především v rodině, ve skupině vrstevníků a přátel, ve škole, prostřednictvím masmédií a práce.

Nositel primární socializace je rodina, jejímž úkolem je uvést dítě do příslušného kulturního prostředí a naučit ho orientaci v tomto prostředí. Škola jako další společenská instituce by měla navázat na působení rodiny a na výsledky primární socializace, zprostředkovat vzdělání, kulturní dovednosti, pomoci osvojit si modely chování, zvládat obtíže a naučit orientovat se v situacích tak, aby byl jedinec schopen života v konkrétní společnosti.

Být perfektním rodičem jistě není jednoduché, důležité je, aby si rodiče uvědomili, že jejich dítě potřebuje domov a rodiče, kteří ho milují. Je třeba, aby dokázali dětem vštípit úctu, respekt, poslušnost, pracovitost a sebeovládání, to jsou hodnoty, které si dítě odnese do dalšího života. Rodina je nezastupitelným článkem výchovy a vzdělávání a cílem každé rodiny by mělo být vytvořit domov, ve kterém se všichni budou cítit dobře, protože rodina je pro většinu z nás důležitá po celý život. Jednou z důležitých potřeb dítěte je mít vzory a ideály, se kterými by se mohlo ztotožnit. Ne každému se podaří mít správně vycištěné dítě. Důvody mohou být různé, nedostatek důslednosti, nezáměr. Negativní příklad rodičů nebo chyby ve výchově

mohou jedince poznamenat na celý život. Každý z rodičů by měl mít na paměti, že výchova není jen o příkazech a vysvětlování, ale hlavně o lásce, pocitu důležitosti a sounáležitosti.

Mladí vyrůstají v prostředí, kde na ně působí celá řada faktorů a ne všechny ovlivňují jedince pozitivně. Mnohdy se dítě nedokáže těmto negativním jevům dostatečně bránit, bouří se proti společenským normám a vyžadovaným způsobům chování. V této souvislosti může docházet k negativním jevům jako jsou různé formy agresivního chování, kriminálního jednání, poruchy příjmu potravy. Užívání návykových látek a podobně. Jako prevence tohoto chování u mladých lidí je výchova ke správnému a účelnému trávení volného času. Společnost by měla vést mladou generaci k vhodnému využívání volného času a vytvářet pro to podmínky a prostory.

Základní škola poskytuje jedinci rozvoj z hlediska vzdělání a výchovy. Důležité je, aby tento proces byl co nejkvalitnější a hlavně efektivní, protože úkolem školy je připravit mladé lidi pro další vzdělávání tak, aby později byli schopni uspět na trhu práce. Škola je prostředí, ve kterém jedinec tráví velkou část svého života. Je proto důležité, aby toto prostředí bylo příznivé a všechny vlivy, které se snaží mladého člověka zformovat, vyústily do výsledného efektu, kterým je vyspělá a vyvážená osobnost žáka.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BAKOŠOVÁ, Z., 2005. Sociální pedagogika jako životní pomoc. Bratislava: STIMUL. ISBN 80-89-236-00-6.
2. GILLEROVÁ, I., BURIÁNEK, J., 2006. Základy psychologie a sociologie. Praha: FORTUNA. ISBN 80-7168-749-9.
3. GRECMANOVÁ, Helena, aj. 2003. Obecná pedagogika I. a II. Olomouc: HANEX. ISBN 80-85783-24-X.
4. HRADEČNÁ, M. aj. 1998. Vybrané problémy sociální pedagogiky. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-015-7.
5. JÚVA, Vladimír, et al. 2001. Základy pedagogiky. Brno: Paido. ISBN 80-85931-95-8.
6. KOLÁŘ, Michal, 2001. Bolest šikanování. Praha: Portál. ISBN 80-7178-513-X.
7. KOLÁŘ, Zdeněk, aj. 2010. Sociální pedagogika. Praha: Skripta FFUK.
8. KRAUS, B., 1999. Sociální aspekty výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus . ISBN 80-7041-135-X.
9. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. a kol. 2001. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido ISBN 80-7315-004-2.
10. LANGMEIER, Josef a kol. 1998. Vývojová psychologie. Praha: H&H. ISBN 80-7319-016-8.
11. MAŇÁK, Josef, 2001. Stručný nástin metodiky tvořivé práce ve škole. Brno: Paido. ISBN 80-7315-002-6.
12. MATĚJČEK, Z., 2007. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál. ISBN 978-80-736-7272-0.
13. MAZÁNKOVÁ, L. a kol. 2003. Teorie výchovy. IMS Brno: Bonny Press.
14. MAZÁNKOVÁ, L. a kol. 2004. Sociologie rodiny II. IMS Brno: Bonny Press.
15. OURODA, Karel, 2003. Základy pedagogiky. IMS Brno: Bonny Press.
16. ŘEZÁČ, Jaroslav, 1998. Sociální psychologie. Brno: Paido. ISBN 80-8591-48-6.
17. SCHAEFEROVÁ, Edith, 1995. Co je rodina. Bratislava: Porta libri. ISBN 80-85495-41-4.
18. TOMÁŠEK, F., 1992. Pedagogika. Brno: Nibowaka. ISBN 80-901294-0-4.

19. VÁGNEROVÁ, Marie, 2005. Vývojová psychologie. Praha: Karolinum.
ISBN 80-2460-956-8.
20. VÍZDAL, František, 2005. Techniky poznávání osobnosti. IMS Brno: Bonny Press.
21. VORLÍČEK, Chrudoš, 2002. Úvod do pedagogiky. Praha: H&H. ISBN 80-86022-79-X.